

İNGİLİZ BELGELERİNDE BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİ YUNANİSTAN'IN AVRUPA'DA DESTEK ARAYIŞLARI, İSTANBUL'U İŞGAL VE ANADOLU'DA ÖZERK DEVLET KURMA GİRİŞİMLERİ

Resul YAVUZ

(Doç. Dr.)

<https://orcid.org/0000-0002-7705-1020>

ryavuz@bandirma.edu.tr

Bandırma Onyedİ Eylöl Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Faköltesi,
Tarih Bölölümü, Balıkesir / TÜRKİYE

Mehmet OKUR

(Prof. Dr.)

<https://orcid.org/0000-0002-8788-9038>

okur25@yahoo.com

Karadeniz Teknik Üniversitesi,
Edebiyat Faköltesi, Tarih Bölölümü
Trabzon / TÜRKİYE

Geliş Tarihi: 16.10.2025

Kabul Tarihi: 08.01.2026

Özgün Makale

DOI: 10.46953/askeritarih.1804949.

Öz: 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'i işgal etmesi, Anadolu'daki millî direniş hareketlerini doğrudan tetiklemiştir. İşgalin ardından Yunan ordusu, kısa süreli cephe zaferlerine rağmen Türk direnişinin güçlenmesi, lojistik zorluklar, moral bozukluğu ve disiplin sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında ise Yunanistan askerî, siyasî ve diplomatik durumu çok yönlü bir çözölme sürecine girmiştir. Görünürdeki sayısal üstünlüğe karşı moral bozukluğu, ekonomik yetersizlikler ve stratejik hatalar ordunun etkinliğini ciddi şekilde zayıflatmıştır. General Papulas'tan sonra Başkomutan olarak atanan Hacıanestis'in Trakya yönünden İstanbul'u işgal etme kararı ve İzmir'de görevli Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis'in İzmir merkezli özerklik planları Yunanistan'ı içine düştüğü durumdan kurtarmaya yönelik siyasî hamleler olarak kalacaktı. Avrupa'daki Müttefik devletlerin dikkatini çekmeye yönelik bu hamleler, Yunanistan'a katkı sağlamamakla birlikte diplomatik çabaların da boşa gitmesine neden oldu. Şüpheli ki Yunan ordusuna karşı Mustafa Kemal'in her geçen gün ordusunu güçlendirmesi, Yunanistan ve Müttefikler açısından sorunun içinden çıkılmaz bir hâl almasına neden oldu. Ancak unutulmamalıdır ki Yunan ordusunun çöküşü yalnızca askerî bir başarısızlık değil; ulusal strateji, dış politika ve toplumsal dayanışma arasındaki kopukluğun da bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Yunan ordusunun Anadolu'daki bu yenilgisi, modern savaş tarihinde devlet kapasitesi ile askerî hedeflerin uyumsuzluğunun somut bir örneğini de oluşturmaktadır. Bu çalışma İngiliz Millî Arşivlerinden elde edilen belgeler ile ikincil kaynakların yeniden değerlendirilmesi ile oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Sakarya Meydan Muharebesi, İzmir, İstanbul, İngiliz, Anadolu, Büyük Taarruz.

GREECE'S EFFORTS TO SEEK SUPPORT IN EUROPE BEFORE THE GREAT OFFENSIVE, THE OCCUPATION OF ISTANBUL, AND ATTEMPTS TO ESTABLISH AN AUTONOMOUS STATE IN ANATOLIA AS QUOTED IN BRITISH DOCUMENTS

Abstract: The Greek occupation of İzmir on May 15, 1919, directly triggered the national resistance movements in Anatolia. Despite achieving short-term victories on the front, the Greek army faced growing Turkish resistance, logistical challenges, low morale, and disciplinary issues following the occupation. After the Pitched Battle of Sakarya, the army entered a multifaceted process of disintegration in military, political, and diplomatic terms. Despite apparent numerical superiority, low morale,

economic insufficiencies, and strategic errors significantly weakened the army's effectiveness. The appointment of Hacıanestis as Commander-in-Chief following General Papulas, his decision to advance on İstanbul via Thrace, and İzmir-centered autonomy plans of Stergiadis, the Greek High Commissioner, remained primarily political maneuvers aimed at rescuing Greece from its precarious position. These measures, intended to attract the attention of European Allied powers, failed to provide tangible support and rendered diplomatic efforts largely futile. Undoubtedly, Mustafa Kemal's continuous strengthening of his forces against the Greek army rendered the situation increasingly intractable for both Greece and the Allies. However, it must be noted that the collapse of the Greek army was not merely a military failure; it also reflected the disjunction between national strategy, foreign policy, and societal cohesion. Moreover, the Greek army's defeat in Anatolia provides a concrete example in modern military history of the incompatibility between state capacity and military objectives. This study is prepared by a re-evaluation of the documents obtained from the British National Archives and secondary sources.

Keywords: Greece, Pitched Battle of Sakarya, İzmir, İstanbul, English, Anatolia, Great Offensive.

Giriş

XIX. yüzyılın başında Büyük devletlerin ve kamuoylarının askerî, siyasi ve ekonomik desteği ile kurulan Yunanistan (1830),¹ zaman içinde hem kendi hem Batı adına Osmanlı Devleti'ni kemirmeye başlayan ve Rumca konuşulan her bölgeyi potansiyel hedef olarak görüp sınırlarını sürekli genişleten bir devlet haline gelmiştir. Osmanlı

¹ Kasım 1821'den Ağustos 1822'ye kadar Fransa, İtalya, Hollanda, İsviçre, Danimarka, İsveç, Polonya, İngiltere gibi Avrupa'nın farklı ülkelerinden ve daha sonra Amerika Birleşik Devletlerinden yüzlerce gönüllü Mora isyanına katılırken, İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları da 20 Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasını tahrip etmişler, takip eden yıl patlak veren Osmanlı - Rus Savaşı sonrasında ise Yunanistan Devleti'nin kurulmasını sağlamışlardır. Mora isyanından Yunanistan'ın bağımsızlığına kadar cereyan eden askerî ve siyasi gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Fahir Armaoğlu; 19. yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997. William St. Clair; That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence, Open Book Publishers, Cambridge, 2008. Hasan Demirhan; "Yunan İsyanı'nda (1821-1832) Londra Yunan Komitesi ve İngiliz Helenseverlerin Faaliyetleri", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 22, (2012), s. 41-64.

Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî ve sosyo ekonomik çöküntünün yarattığı kolaylık ve Büyük güçlerin desteği ile elde edilen toprak kazanımları Yunan siyasetçileri, Megali İdea'nın en büyük hedefine²; Batı Anadolu'ya, Trakya'ya ve İstanbul'a yöneltti.³ Batı Anadolu, Trakya, İstanbul hatta Karadeniz onlar için “kurtarılması gereken topraklar”dı. Artık ülkede tüm öğretiler, tüm planlar ve tüm hayaller bu toprakların ele geçirilmesi üzerine kurulmuştu.⁴ Nitekim Dünya Harbi'nin patlak vermesi ve Osmanlı Devleti'nin İttifak Bloğunda savaşa dâhil olması Yunanistan'da Pan-Helenist çevrelerce tarihi fırsat olarak görüldü. ‘Büyük Yunanistan’ın önde gelen savunucularından son yılların en popüler politikacısı Eleftherios Venizelos fırsatı kaçırmayarak İtilaf Güçlerinin de desteğiyle yönetimi ele geçirip savaşa girdi (1917). Venizelos, daha başlangıçta Adalar ve Batı Anadolu özelinde tarihî vaatler almıştı. İttifak Bloğunun ve Osmanlı Devleti'nin savaşta yenilgiye uğraması alınan vaatleri gerçeğe dönüştürüyor

² Bu fikrin isim babası olarak kabul edilen İoannis Kolettis'in Yunan Meclisinde yaptığı konuşmadan hareketle Megali İdea'nın hedeflerini şöyle sıralamak mümkündür: Yunan milletin tam İstiklali, Batı Trakya, Selânik, Ege Adaları, On İki Ada, Girit, Kıbrıs, İmroz ve Bozcaada ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı, Pontus Rum Hükûmetinin kurulması ve nihayet İstanbul'un işgal edilerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun yeniden ihya edilmesi. Michael Lewelleyyn Smith; Anadolu Üzerindeki Göz çev. Halim İnal, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978, s. 9-11. Oğuz Kalelioğlu; “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 41, Mayıs 2008, s. 108-109. Esra Özsüer; Megali İdea, 1821 Mora İsyanı'ndan 1922 Küçük Asya Bozgununa, Kronik Yayınları, İstanbul, 2025, s. 28-39.

³ Pan-Helenist düşüncenin en fanatik savunucularından Eleftherios Venizelos, 1910'da iktidara gelişinden kısa bir süre sonra Yunanistan topraklarını bir misli daha genişletmiş ve Megali İdeanın daha büyük hedeflerine yönelmişti. Nitekim 1913'de imzalanan Bükreş Antlaşması'ndan hemen sonra dönemin İçişleri Bakanı Emanuel Repulis'e “şimdi artık gözlerimizi doğuya çevirme zamanı geldi” demişti. Hülya Tokur; “Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı ve Yunan Macerası'nın Sonu”, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 5, Ağustos 2007, Sayı 10, s. 108.

⁴ Mehmet Okur- Resul Yavuz; “İngiliz Belgelerine Göre Türk İstiklal Harbi Sürecinde Yunanistan'da İktisadi-Mali Durum ve Hükûmetlerin Savaşı Finansla Etme Çabaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 75 (2024), s. 3.

gibiydi.⁵ Başbakan Venizelos, önce Müttefik Devletler nezdinde, daha sonra da 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'den toprak talebi için girişimlere başladı. Venizelos, bir taraftan Müttefik Devlet temsilcilerini ikna etmek için renklendirilmiş etnografik haritalar ve abartılı nüfus istatistikleri hazırlatırken⁶ diğer taraftan da kapsamlı bir propaganda faaliyetine girişti. Ona göre özellikle İngiliz desteğinin sağlanması hayati önem arz etmekteydi. Zira Doğu Akdeniz'de ve Batı Anadolu'da İtalya ile çıkar çatışması yaşanmakta, Fransa ise Ortadoğu'da İngiltere ile rekabet halinde olduğundan pek güven vermemekteydi.⁷ Nitekim Venizelos'un, Paris Barış Konferansı öncesinde gündeme getirdiği ve konferansta sunduğu taleplere⁸ İtalya büyük tepki göstermiş ve Yunanistan'ın iddia ettiği bölgelerin Dünya Harbi sürecinde imzalanan gizli antlaşmalarla kendilerine bırakıldığını ifade etmiştir.⁹ Paris Barış Konferansı başlamadan (18 Ocak 1919) kısa bir süre önce 30 Aralık 1918'de bizzat Venizelos tarafından hazırlanan muhtırada, hukuken ve fiilen Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Ege Adaları ile birlikte İtalyan hâkimiyetindeki Rodos ve On İki Ada, Kuzey Epir, Batı Trakya, Doğu Trakya ve Batı Anadolu kıyılarının Yunanistan'a verilmesi talep edilmekteydi. Talepleri Barış Konferansı'nda bir kez daha gündeme getiren Venizelos, özellikle Batı Anadolu'daki Rumların can güvenliğinin tehlikede olduğunu ileri sürerek Müttefiklerden bir an önce çıkarma izni verilmesini istedi. Yunan ve Batı kamuoyunun da

⁵ Andrew Dalby; Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası, çev., Dinçer Demirkent; Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2014, s. 91.

⁶ Yuluğ Tekin Kurat; Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, Turhan Kitapevi, Ankara, 1976, s. 32. Dalby; s. 91.

⁷ Salahi R. Sonyel; İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1923), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 119.

⁸ Eleftherios Venizelos; Greece Before the Peace Congress of 1919: A Memorandum Dealing with the Rights of Greece, Oxford University Press American Branch, New York, 1919.

⁹ Salahi R. Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 51-52.

büyük destek verdiği¹⁰ bu girişime İngiltere, ABD ve Fransa 6 Mayıs 1919 tarihinde olumlu yanıt ve İtilaf güçleri adına işgal izni verdiler.¹¹

Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919 Perşembe günü Müttefik Devletlerin savaş gemilerinin eşliğinde İzmir'e çıkması ile başlayan işgal harekâtı tam bir Türk katliamına dönüştü.¹² Yunan askerlerinin pervasızca hareketlerine İstanbul Hükûmetinin son derece zayıf tepki vermesi ise onlar için cesaret verici bir tutum oldu.¹³ Amiral Calthorpe'un şehrin işgali sırasında Yunan komutanlara "*ölçülü ve itidalli olmaları*" uyarısı pek işe yaramadığı¹⁴ gibi Kuvayımilliye birlikleri de onları durdurmaya yeterli olmamıştı. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkmış, askerî ve mülki teşkilatı örgütleyerek millî egemenliğe dayanan büyük bir mücadele başlatmış, kurulan Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri ve toplanan kongrelerle ülkenin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlık sorumluluğunu üzerine alan yeni bir oluşum ortaya çıkmıştı. Meclis-i Mebusanın yeniden toplanmasını ve Misakımilli kararını alınmasını sağlayan bu oluşum yaklaşık bir yılda millî bir hükûmete dönüşürken (TBMM Hükûmeti), Yunanistan, barış antlaşmasını bir an önce onaylatmak için Anadolu'ya yeni birlikler sevk etmiş, Millî Mücadele karşıtı ayaklanmaların yarattığı fırsat ve Müttefiklerinden aldığı destekle işgal alanını genişletmeye devam etmiştir.¹⁵ Savunmasız Türk yerleşim yerlerinin art arda

¹⁰ Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir; "Mondros Mütarekesi'nden Sevr Antlaşması'na Yunan Kamuoyunun Tutumu: Beklentiler, Yorumlar, Tepkiler", Türk ve Batı Basınında Sevr Antlaşması ed. Mehmet Okur, Akçağ Yayınları, Ankara, 2022, s. 369-371.

¹¹ Laurence Evans; Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924), çev. Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 127. Salahi R. Sonyel; Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 27.

¹² Mustafa Turan; Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli - 1919-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 73-92.

¹³ Sina Akşin; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 270-271.

¹⁴ Kazım Özalp; Millî Mücadele 1919-1922, C I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 11. Yaşar Aksoy; Hasan Tahsin, Yürekler Selanik ve İşgal İzmir'inden Hatıralar, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 236-237.

¹⁵ Türk İstiklal Harbi VI'ncı Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1920), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1974, s. 71 vd.; Selahattin Tansel; Mondros'tan Mudanya'ya, C III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 16-35.

düşmesinden umutlanan Venizelos’a göre Türkler, bir an önce Sevr Barış Antlaşması’nı imzalamaz ve uygulamazlarsa, Sevr’de vaad edilenden daha da az topraklara sahip olacaklardı.¹⁶ Ancak Türk Millî Hareketi’nin giderek güçlendiğinin ve halk desteğinin arttığından farkında olan İngiliz Kontrol Subayları Yunan işgal alanının genişlemesini oldukça tehlikeli buluyor ve bunun gelecekte ciddi sorunlar yaratabileceğini, Osmanlı Hükûmetinin barış anlaşmasını onaylasa dahi bunun bir anlam ifade etmeyeceğini düşünüyorlardı.¹⁷ İngiliz Yüksek Komiserinin de belirttiği gibi Osmanlı Hükûmetinin imzaladığı Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920) TBMM’de tepkiyle karşılanmış, bu tepki Mecliste işgale son vermek için düzenli ordu oluşturma çabalarına hız vermişti.¹⁸ Bu arada Yunanistan’da Barış Antlaşması’nın yarattığı zafer havası 1920 yılı sonuna doğru yerini kralcıların sert eleştirilerine bırakmış, bunun neticesinde Venizelos, seçim kararı almak zorunda kalmıştı. 14 Kasım 1920 günü yapılan seçimleri kaybeden Venizelos ülkeyi terkederken Dimitrios Rallis Başbakanlığında yeni bir hükûmet kurulmuş (17 Kasım 1920), Kral Konstantin yeniden tahta geçme fırsatı yakalamıştı.¹⁹ Ancak Venizelos’un Anadolu’daki işgal hareketini her fırsatta eleştiren muhaliflerin politikaları da ondan pek farklı olmadı.²⁰ Hatta hükûmet

¹⁶ Resul Yavuz; “Batı Anadolu’da Haziran 1920’de Meydana Gelen Yunan Askerî İlerlemesinin İngiliz Belgelerine Yansıması”, ed. Zeki Çevik - Ahmet Koç, Karesi’den Balıkesir’e, Nobel Yayınları, İstanbul, 2021, s. 91.

¹⁷ Mehmet Okur - Murat Küçükuşurlu; İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Millî Mücadele 1918-1920, Serender Yayınları, Trabzon, 2006, s. 217-218.

¹⁸ Sina Akşin; İç Savaş ve Sevr’de Ölüm, İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul, 2010, s. 179. Nuri Köstüklü; “Millî Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, Türkler, C 16, ed. H. Celal Güzel - Kemal Çiçek - Salim Koca; Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 176.

¹⁹ Sehernaz Güvenbaş; “İstihbarat Raporları Işığında Türk İstiklal Harbinin Yunanistan’a Etkisi”, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD), Yıl 2020, S 32, s. 138-139.

²⁰ Geçen on yıllık sürede dış politikada büyük başarılarla imza atan Venizelos, içeride tam bir bütünlük sağlayamamıştı. Siyaset ve kamuoyu büyük hayaller ve trajik gerçekler arasında savruluyordu. Daha birkaç ay önce Türklerle sunulacak barış antlaşması taslağını parlamantoda açıklayan Venizelos’u çılgınca alkışlayan muhalifler (ki çoğunluğunu kralcılar oluşturuyordu) şimdi Yunan halkının savaştan yorulduğunu, seçimi kazanmaları hâlinde Anadolu kendilerine önerilse bile bunu

zaman içinde Venizelos'un uyguladığı siyasete bağlı kalınacağı açıklarken Leonidas Paraskevopoulos'un yerine atanan Yunan Orduları Başkomutanı General Anastasios Papulas da askerî harekâtın eskisi gibi devam edeceğini bildirdi.²¹ Kral Konstantin de Yunanistan'a döndüğü zaman Mustafa Kemal Paşa'ya karşı yapılacak askerî harekâtı bizzat yöneteceğini ve Ankara'yı zapt edeceğini ifade etti.²² Yeni hükûmetin emriyle harekete geçen Yunan ordusu Bursa, Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Uşak hattında ilerleyerek işgal sahasını daha da genişletmeye çalıştı, fakat pek başarılı olamadı. Toparlanmaya başlayan Türk ordusunun Yunan ordusunu İnönü mevkinde çekilmeye mecbur etmesi Yunanistan'da hükûmet değişimine ve askerler arasında büyük firarların yaşanmasına yol açtığı gibi²³ Müttefik Devletlerin de Yunanistan'a güvenlerinin sarsılmasına, dolayısıyla politikalarını gözden geçirmelerine neden oldu. Nitekim İngiltere hemen bir barış programı hazırlayarak Yunanistan'a sundu. Türk Millî Hareketi ile savaşa son verip barış yapması istenen teklifte, Müttefiklerin Yunanistan'ın yanında olduğu, Trakya'da kazandıkları haklarının korunacağı ancak İzmir'de fedakârlık ederek özerk bir yapıya dönüşmesini kabul etmesi istenmekteydi.²⁴ Ne Var ki Kral Konstantin ve Gounaris Hükûmeti, *“Asya kıyıları affedilmez Türk yönetiminden*

kabul etmeyeceklerini, onu fethetmek için savaşmayacaklarını, küçük fakat onurlu bir Yunanistan'ın kendileri için yeterli olduğunu söylüyorlardı. Salahi R. Sonyel; Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (Yeni Belgelerle) 1918-1923, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 647-649, 701.

²¹ General Trikopis, Yunan Orduları Başkomutanlığına atanan General Anastasios Papulas'ı şu sözlerle eleştirmekteydi: *“...Barış yapacağız, oğullarımızı evlerine geri getireceğiz sloganıyla seçim kazanan bir hükûmetin komutanı şimdi savaş alanlarında şan ve şeref kazanmak hırsındaydı, tıpkı bir önceki başkomutan gibi kendisinin alnına da defne yapraklarından zafer tacı konsun istiyordu...”* Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 69.

²² Güvenbaş; s. 139-140.

²³ Türk ordusunun İnönü Muharebelerindeki başarısının bir sonucu olarak toplanan Londra Konferansında Türk tarafına Sevr barış şartlarında bazı iyileştirmeler önerilirken aynı tarihlerde Yunanistan'da iki hükûmet değişmiş, Yunan askerlerinin bir kısmı İstanbul ve İzmir'e firar etmiş, bir kısmı da muharebe etmeyerek tüfek çatmışlardı. Güvenbaş; s. 142-145.

²⁴ Bilal N. Şimşir; İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921- 1922, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1989, s. 23-24.

kurtarılmadıkça doğuda gerçek ve uzun ömürlü bir barış yapılamayacağını” söyleyerek bu teklife olumsuz yaklaştı.²⁵ 25 Haziran 1921 tarihinde verilen resmî cevabi notada Yunan Hükûmeti şu ifadeleri kullanmaktaydı:

“Elenizmin yüzyıllık isteklerini ve Sevr Antlaşması’nın kendisine tanıdığı hakları savunurlarken Yunanistan aynı zamanda Doğu Akdeniz Havzası’nda ve Boğazlarda uygar dünyanın da çıkarlarını savunduğu kanısındadır. Bu çifte misyonun önemini kavrayarak (Yunanistan) maddi manevi güçlerini son haddine kadar toplamış ve Müttefiklerin (Anadolu ile ilgili) ortak kararını empoze edebilecek duruma gelmiştir... Askerî zorlukların kendisine yüklediği hazırlıklara inanan Yunanistan karar ve davranışlarında yalnız askerî çıkarların önderlik ettiği bir durum karşısında bulunmaktadır. Bu amir nedenlerle Yunan Kraliyet Hükûmeti, hararetli isteğine karşın büyük Müttefiklerinin isteğine uyamamaktadır. Çünkü askerî harekâtın, ordu şeflerince saptanmış mühletin ötesine ertelenmesi askerî durumu Yunanistan aleyhine tehlikeye sokacak ve düşman tarafa Büyük Devletlerin kesin emrine karşı yeniden direnme cesareti verecektir...”²⁶

Anlaşılan Yunanistan Türkiye’ye karşı yeniden taarruza geçmeye kararlıydı ve büyük başarılar elde etmeyi umuyordu. Planladıkları gibi 8 Temmuz’da yeni bir taarruza geçtiler ve Eskişehir, Kütahya, Uşak, Afyon, Denizli başta olmak üzere hemen tüm Batı Anadolu’yu işgal ettiler.²⁷ Bu son işgaller Atina’daki yeni hükûmete izledikleri yolun doğru olduğu hissini uyandırmıştı.

Bu arada Kütahya - Eskişehir Muharebeleri olarak tarihe geçen bu savaşta Türk ordusunun geri çekilmesi, yurt içinde büyük bir moral bozukluğuna yol açmış, Ankara’da karamsar bir hava yaratmıştı. İlk kez

²⁵ Yunanistan’a barış önerilerinde bulunduğu basından öğrenen İstanbul Hükûmeti ise bu yaklaşımından dolayı Müttefiklere teşekkür telgrafi göndermişti. Zeki Sarıhan; Türk Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, TBMM’den Sakarya Savaşına (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 593.

²⁶ Şimşir; s. 39-43.

²⁷ Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, II’inci Cilt Batı Cephesi 2’inci Kısım, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 385-398. Köstüklü; s. 176.

düşmanın soluğu bu kadar yakından hissedilmiş, Ankara'dan Kayseri'ye ve Sivas'a uzanan yollar göçenlerle dolmuştu. TBMM'de ise 23 Temmuz'dan 5 Ağustos'a kadar devam eden gizli oturumlarda ordunun durumu, yönetimi ve hükûmetin politikası tartışmaya açılmıştı. Tansiyonun zaman zaman yükseldiği görüşmeler²⁸ sonucunda Mustafa Kemal Paşa'ya oy birliği ile "Başkomutan" yetkisi verilerek ordunun başına getirildi.²⁹ Başkomutan yetkisi ile ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için "Tekâlif-i Millîye" emirlerini yayınlayan Mustafa Kemal Paşa, Türk milletini kısa süre içerisinde topyekûn savunma gücüne dönüştürdü. Komuta kademesinde de değişikliğe giden Mustafa Kemal, Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti ile Batı Cephesi Komutanlığını uhdesinde bulunduran İsmet Paşa'yı, Batı Cephesi Komutanı olarak atarken, Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti'ne Fevzi (Çakmak) Paşa'yı getirdi. Ondan boşalan Müdafa-i Milliye Vekilliğine ise Refet (Bele) Bey atandı.³⁰

Tekâlif-i Milliye Emirleri ile beraber başlayan ordunun yeniden teçhiz edilmesi sürecinde taarruza geçen Yunan ordusu durdurulduğu gibi ağır kayıplar da verdirildi. Tarihin en geniş alanında cereyan eden meydan muharebesi olarak kayda geçen bu muharebe ile beraber olayların akışı değişmiş, Yunanların Anadolu'dan ve Trakya'dan çekileceği bir süreç başlamıştır.³¹ Zira Müttefikler, taarruz gücü kırılan ve moral olarak büyük bir çöküş yaşayan Yunan ordusuna pek destek vermek istemiyorlardı. Hatta Yunanistan'ın en büyük destekçisi

²⁸ Birinci TBMM'nin çoğunluğunu İttihatçı gelenekten gelen vekiller oluştursa da Mustafa Kemal karşıtları, saltanatçılar, bağımsızlar, Bolşevik taraftarları gibi çeşitli fraksiyonlarda vardı. Amaç öncelikle memleketin kurtuluşu olduğu için bu kadar farklı düşüncedeki insanların arasında o güne kadar büyük kırılmalar yaşanmamıştı. Fakat Yunan ordusunun Ankara önlerine kadar gelmesi milletvekilleri arasında kırılmaya neden oldu. Kimi Mustafa Kemal'e tam güvendiğinden kimi ise ona olan karışıklığından doğrudan veya dolaylı olarak ordunun iyi idare edilmediğini söyleyerek yönetimini üzerine almasını istiyordu. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre I, C 2, İçtima 2, s. 164-185.

²⁹ Düstur, III. Tertip, C 2, s. 86-87.

³⁰ Atatürk; Nutuk, Alfa Yay., İstanbul, 2017, s. 434-436. Zeki Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 639.

³¹ Atatürk; Nutuk, s. 434-435. Sarıhan; s. 639.

İngiltere de dahi Yunan ordusunun Anadolu'yu tahliye etmesini açıkça ifade eden ve Mustafa Kemal Paşa ile anlaşılmasını isteyen sesler yükselmeye başlamıştı.³² Yine de Lloyd George Hükûmetinin politikasında diğer bir ifadeyle Yunanistan'ın Türkiye'de yaşayacağı herhangi bir başarısızlığın İngiltere'nin Yakınoğu'daki politikasını derinden etkileyeceğı yaklaşımında pek bir değışiklik olmamıştı.³³ Yunanistan'da ise Gounaris Hükûmeti bir yandan cephede alınan mağlubiyeti gizleyerek 16 bin kilometre kare arazi tahsis ettiğı hâlde, üç milyon nüfusluk ve yüz bin kilometre karelik arazinin işgal edildiğı ve Türklerin taarruz edemeyecek hale geldiğini iddia ederken, diğer taraftan Başkomutan Papulas'ın geri çekilmekten bahseden raporunun yayınlanmasını yasaklamış, Anadolu'daki gelişmelere dair bildirimleri kamuoyundan saklamaya çalışmıştır.³⁴

Başbakan Guonaris, bozgunu gizleyerek parlamentodan yeniden güvenoyu almayı başarsa da değil yeni bir savaş kazanmak, mali yönden bile ayakta duracak durumda değildi. Atina'da hükûmet çevreleri artık 'Küçük Asya Harekâtı'nın zaferle neticelenmeyeceğini,

³² İngiltere'nin Irak Yüksek Komiseri Sir P. Cox, parlak stratejisi ve büyük taktikleriyle Mustafa Kemal'in Yunan saldırısını ezdiğini söylüyor ve ona dostluk elinin uzatılması gerektiğini savunuyordu. Ona göre Türkler Yunanlıları ezdikten sonra Musul'a dönebilirdi. Hindistan İşleri Bakanı Montagu da hükûmetin bir an önce Mustafa Kemal'le temasa geçmesini istiyordu. Onu endişelendiren husus ise Hindistan Müslümanlarının göstereceğı tepkiydi. Şimşir; s. 317.

³³ The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 286/757, No. 347, Lord Granville'den Lord Curzon'a, 10 Mayıs 1921. İsmail Ediz; Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali 1919-1922, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 276-277.

³⁴ Yunanistan'da bir kısım gazeteler ve muhalefet hükûmetin Sakarya Meydan Muharebesi ile ilgili resmî açıklama yapmamasından şikâyet ederken, bazı gazeteler ise hükûmetin askeri seçenekte ısrar etmesini sert bir şekilde eleştiriyorlardı. Örneğin 19 Eylül 1921 tarihli Patris gazetesinin hükûmete yönelttiğı şu sorular âdeta yakında olacakların özeti şeklinde idi: "... Hem işgal ettiğimiz araziye muhafaza edebilecek miyiz? Ne miktar askerle hangi parayla ne vakte kadar buna muvaffak olabiliriz. Hükûmet en büyük mukavemetin bile hududu olduğunu bilir. O vakit müttefiklerini korumak için Kemal Paşa'ya karşı askeri teşebbüslerimize emir verenler, aldığımız yeri tahliyemize karar verirse ne yaparız? Böyle bir karara karşı durabilecek imkânımız var mı?..." Güvenbaş; s. 148-150.

dolayısıyla bir an önce onurlu ve çıkarlarını koruyan bir antlaşma ile Anadolu'yu tahliye etmeyi" düşünmeye başlamışlardı.³⁵

Büyük Taarruz Öncesi Yunanistan'ın Avrupa'da Destek Arayışları, İngiltere'nin Sevr Antlaşması'nda Yeni Revizyon Önerisi ve Atina'da Hükûmet Krizi

Askerî başarısızlık, ağır ekonomik ve siyasi koşullar Yunanistan'ı köşeye sıkıştırmış, Başbakan Gounaris ve Dışişleri Bakanı Baltazzis Ekim 1921'den beri Müttefik başkentleri nezdindeki destek arayışları karşılık bulmamıştı. Aylarca süren destek arayışlarının tek sonucu başa dönmek, diğer bir ifadeyle Dünya Harbi sonunda Yunan Hükûmetine ihale edilen davanın tekrar Müttefiklerin eline bırakması yönündeki öneriyi kabul etmek olmuştu. Yunan Hükûmet yetkilileri, üç yıla yaklaşan Anadolu macerasından savaş ile netice alınamayacağını kabul etmiş durumdaydılar. Artık bundan böyle "onurlu bir çözüm" için Müttefiklerinin verecekleri karara odaklanacaklardı. Bu karar da Müttefiklerin birlikte istişarede bulunarak kendilerine ve Türk Millî Hareketi'ne sunacakları barış şartları olacaktı. Ancak 1921 yılı sonuna gelinmesine rağmen henüz böyle bir antlaşma sağlanmış değildi. Yunanistan ise Londra'da diplomasi turlarına devam ediyor, Başbakan Gounaris ve Dışişleri Bakanı Baltazzis, hem bir anlaşmaya varmak, hem de İngilizlerden mali destek elde etmek umuduyla Londra'da kalmaya devam ediyorlardı.³⁶

Her iki konuda da somut bir başarı elde edilememesi nedeniyle umutsuzluğa kapılan Gounaris, 15 Şubat'ta İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bir notta, Yunanistan'ın içinde bulunduğu çaresiz durumu vurgulayarak, sitemkâr bir şekilde Yunan Hükûmetinin 27 Ekim 1921 tarihinden beri davasını Müttefiklerin ellerine bırakmış

³⁵ Resul Yavuz-Mehmet Okur; "İngiliz Belgelerine Göre Yunan Ordusunun Anadolu Faciası Sonrası Atina'da meydana Gelen Olaylar", SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi, 34 (2), 2024, s. 127.

³⁶ Eleftheria Daleziou; Britain and the Greek-Turkish War and Settlement of 1919-1923, University of Glasgow, 2002, s. 231-233. 22 Mart 1922 yılı için Müttefiklerin her iki tarafa önerdikleri tekliflerin detayların için bk. Documents on British Foreign Policy, (DBFP), Vol. XVIII, Chapter IV, Conversations in Paris between British, French, and Italian Representatives, 22-26 March 1922.

olmasına rağmen, hâlâ ufukta bir çözümün görünmediğini ifade etmekteydi.³⁷ Başbakan Gounaris ve Dışişleri Bakanı Baltazzis 1921 yılı Ekim ayı içerisinde Lord Curzon ile gerçekleştirdiği birkaç oturumlu görüşmelerde Yunanistan'ın mevcut durumu ele alınmıştı. Bu toplantılarda Curzon, Yunanistan'ın içinde bulunduğu zor durumdan bahsederek şimdi geline aşamada barışın sağlanması için “*Sevr Antlaşması'nın yerine yeni bir anlaşma konulacaksa*” Yunanistan'ın kendisini Müttefiklerin eline bırakması gerektiğine değinerek Yunanistan buna hazır mı? diye sormuş, Gounaris de bu soruya Fransız ve İtalyan Hükûmetlerinin kendilerine karşı olan durumlarını göz önünde bulundurarak Yunanistan'ın kendisini İngiltere'nin ellerine bırakmayı prensipte kabul ettiklerini ancak kesin karar için hükûmetlerine danışmaları gerektiğini ifade etmişti. Kasım ayı içerisinde yapılan görüşmelerde de Gounaris, Curzon'a İngiltere'nin arabuluculuk tekliflerini dört maddede özetlediği çekinceler dâhilinde kabul edeceğini bildirmişti. Yunan Hükûmetinin memorandum şeklinde İngiliz Dışişlerine sunduğu çekincelerde; barışın sağlanması durumunda Yunanistan'ın katlandığı fedakârlıkların gözardı edilmemesi, İzmir'in durumu ve sınırların belirlenmesi konularına dikkat edilmesi, barıştan sonra Kemal'in ordusunun silahsızlandırılması ve Batı Anadolu'da yaşayan Hristiyanların durumlarının dikkate alınması talep etmişti.³⁸

Yunan Başbakanının Avrupa'da destek arayışları devam ederken Türk ordusunun askerî harekâtı yaklaşıyordu. Batı Anadolu'daki Yunan ordusunun acilen askere, mühimmata ve paraya ihtiyacı vardı. Yunan Hükûmeti ilk iki ihtiyacı karşılayabilirken, üçüncüsü için Avrupa'da kaynak arayışına devam etmekteydi.³⁹ İtalyan ve Fransızlar, Kral Konstantin'nin tahta yeniden oturmasından dolayı Yunan Hükûmetine tepkiliydiler.⁴⁰ Özellikle Fransızlar, bu konuda kızgınlıklarını her

³⁷ TNA. FO. 476/36. Annual Report, No. 122146.

³⁸ Ekim-Kasım 1921 tarihli Yunan temsilcilerle Lord Curzon arasında yapılan görüşmelerin içeriği ve Yunan Hükûmeti'nin memorandumunu için bk. TNA. FO. 286/575, No. E 12734/143744.

³⁹ TNA. FO. 476/36. Annual Report, No. 122146.

⁴⁰ TNA. FO. 286/575, No. E 11473/143/44. 13 Ekim 1921.

ortamda dile getirmekten çekinmiyorlardı.⁴¹ Hatta İngiltere'nin Atina Elçisi Lindley'e göre, "*Yunanistan'ın yıkımına kararlı görünen*" Fransızların Yunan Hükûmetinin Londra borsalarından para temin edememesi için girişimlerde bile bulunmaya hazırdı. Ancak Fransız Hükûmeti bu aşamada İngiltere ile olan ticari anlaşmalarını gözeterek kızgınlıklarını makul seviyede tutmaya gayret ediyorlardı.⁴² Geline aşamada bu tutumda herhangi bir değişiklik olmamakla beraber barışın sağlanması konusunda bu iki devlet şimdilik İngiltere ile birlikte hareket edeceklerini ifade etmişlerdi. Yine de Başbakan Gounaris ve Dışişleri Bakanı Baltazis, mali destek konusunda istedikleri sonucu almadıkları gibi İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un "... içinde bulunduğunuz koşulların durumuna göre davanızı Müttefiklerin ellerine bırakmaktan başka çareniz yok" cevabıyla karşılaştılar. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra her yönden zor durumda kalan Yunanistan, Müttefiklerin arabuluculuğunu bu kez koşulsuz kabul etmek durumunda kalmıştı.⁴³

Yunanistan'ı yaklaşan askerî felaketten kurtarmaya çalışan İngiliz Hükûmeti, Başbakan Gounaris'in yukarıda dile getirilen çekincelerini göz önüne alan bir çözüm arayışı içerisindeydi. Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 19 Aralık 1921 günü kabineye "*Sevr Antlaşması'nın Revizyonu İçin Paris'te Yapılması Düşünülen Toplantı*" başlığıyla gizli bir muhtıra sundu. Curzon, muhtırada Kemalist kuvvetlerin ve Yunan ordusunun yerlerinde kaldığını yaklaşan kış ayları içerisinde Türklerin genel bir taarruza geçerek Yunanlıları söküp atma ihtimalinin pek olmadığını belirtmekteydi. Ancak Curzon, zamanın da Türklerin lehine işlediğine dikkat çekerek Müttefiklerin müdahale etmeleri için en uygun zaman

⁴¹ Fransa'ya göre Yunanistan'ın başında şimdi Almanlarla iş birliği yapmış bir kralla bakanlar vardı. Bu nedenle Yunanistan artık bir müttefik olamazdı. Şimşir; s. 241.

⁴² TNA. FO. 286/811, Mr. Lindley'den Lord Balfour'a, No. 1. C. 9765/13/19. 10 Temmuz 1922.

⁴³ Hatırlanacağı üzere İngiltere ve Müttefikleri Yunan Hükûmeti'ne II. İnönü Savaşı sonrasında Sevr barışında ve İzmir özelinde küçük değişiklikler yapmayı önermişler gerek Kral gerekse hükûmet Asya kıyılarını kurtaracakları ümidiyle ilgili teklifi reddetmişlerdi. Ne var ki Sakarya Meydan Muharebesi'nin onların istedikleri şekilde sonuçlanmaması, İtalyan ve Fransız Hükûmetleri'nin tutumlarını değiştirmesi ve Yunanistan'ın ağır mali krize girmesi Yunan Hükûmet yetkililerini acil çare arar pozisyona sokmuştu. Michael Lewellyn Smith; Anadolu Üzerindeki Göz, çev. Halim İnal, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978, s. 317.

olduğunu ifade etmekteydi. Ayrıca Yunanistan'ın eski aşırı isteklerinden vazgeçerek “*görünüü kurtaracak*” şartlarla Müttefiklerin arabuluculuğuna sıcak bakacağı umudunu da dile getirmekteydi. Curzon'a göre, İstanbul Hükümetinin tutumu pek önemli değildi. Ancak Mustafa Kemal'in liderliğindeki Millî Hareket Anadolu'da gerçekten tutunmuş durumdaydı ve öyle görünüyör ki ancak kendi şartları ile Müttefiklerin ara buluculuğunu kabul edeceklerdir. Yine de konferansa çağırılma gibi bir davetiye muhtemelen geri çevirmeyeceklerdir. Bu nedenle, Müttefikler konferans masasına oturmadan önce kendi aralarında ve mümkünse Yunanistan ile birlikte Sevr Antlaşması'nda Kemalistleri tatmin edecek değişiklikler üzerinde anlaşmalıydılar. Özellikle İzmir konusunda İngiltere'nin Yunanistan'a baskı yapması gerekiyordu.⁴⁴

Lord Curzon'un yeni barış programı 21 Aralık 1921 günü İngiliz kabinesi tarafından onaylandı. 30 Aralık'ta da Lord Curzon, yeni programını uzun bir muhtıra şeklinde İtalya ve Fransa'ya sundu. Buna göre İzmir'in Türkiye'de kalması sağlanacak ancak bu bölge için “Saar Havzası” gibi uluslararası bir idare biçimi kabul edilecekti.⁴⁵ Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilen beş kişilik bir komisyon, bölgenin idaresinden sorumlu olacaktı. Komisyon başkanı tercihen Amerikalı, üyelerden ikisi Türk, ikisi Yunan olacaktı. İzmir bölgesi on beş yıl bu komisyon tarafından yönetildikten sonra plebisit yapılacak, bölge halkı kendi kaderini tayin edecekti. Bu arada Türk bayrağı kalacak, bölge ahalisi Türk yurttaşı sayılacaktı. Türkiye barış antlaşmasını onayladıktan sonra Anadolu'daki Yunan ordusu çekilecekti. Batı Trakya Yunanistan'da kalırken Doğu Trakya ise sınırda Türkiye lehine düzenleme yapılması koşulu ile Yunanistan'da kalacaktı. Böylece Doğu Trakya'da yeni sınır, Midye'nin güneyinden başlayıp Tekirdağ'ın doğusunda bitecekti. Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu Yarımadası Yunanistan'da kalacaktı. Lord Curzon'un hazırladığı bu

⁴⁴ Ömer Kürkçüoğlu; Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz ilişkileri, İmaj Yayınları, Ankara, 2006, s. 250.

⁴⁵ Almanya'nın güneybatısında yer alan ve Versailles Antlaşması ile Fransa kontrolünde kurulan yarı bağımsız idari bir bölgedir. Saar, 1935'te tekrar Almanya'nın kontrolüne geçecektir. Armaoğlu; s. 245.

barış önerisinde ayrıca, İstanbul'un barış antlaşmasının Türkiye tarafından imzalayıp onaylanması ile Müttefik kuvvetler tarafından boşaltılacağı, Boğazlar'da ise Milletler Cemiyeti bünyesinde uluslararası bir komisyonun kurulacağı ifade ediliyordu. Bu değişiklikler dışında metinde Ermenistan, azınlık hakları, askerî ve mali hükümler ile ilgili de Türkiye lehine bazı küçük düzenlemeler yapıldıktan sonra taraflara sunulacağı belirtiliyordu.⁴⁶

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 12 Ocak 1922 tarihinde Cannes'e davet edilen Yunan yetkilere yeni barış taslağının içeriği hakkında bilgi verdi⁴⁷ ve bu koşullarda barışın yapılamaması durumunda antlaşmanın imzalanamayacağı, dolayısıyla zaten çıkmazda olan Anadolu'daki savaşın uzayıp gideceğini ifade etti.⁴⁸ Ülkenin ekonomik olarak zaten çok zor koşullarda olduğunun farkında olan Yunanistan Başbakanı Gounaris, Anadolu'daki askerî vaziyeti hakkında da General Papulas'tan bilgi almıştı. Papulas'a göre, Yunan ordusunun asker takviyesi başta olmak üzere lojistik desteğe ihtiyacı vardı, eğer bu destek sağlanamayacak ise Anadolu'nun derhal tahliye edilmesi gerekiyordu. Bu bilgiler ışığında Cannes'e gelen Başbakan Gounaris'e yeni bir barış planı sunuldu. Gounaris, barış görüşmelerinde elini güçlü tutmak amacıyla İngiliz Hükûmetinden kendilerine mali destek sağlanması için yeniden girişimlerde bulunurken, Fransız ve İtalyan Hükûmetleri Türklere karşı zorlayıcı tedbirler uygulanmaması koşulu ile İngiltere'nin sunduğu barış taslağını görüşmeyi kabul ettiler (27 Ocak 1922).⁴⁹

⁴⁶ Şimşir; s. 238-239.

⁴⁷ 6-13 Ocak 1922 tarihleri arasında Cannes'te gerçekleştirilen konferansta, Fransa ve İngiltere arasında güvenlik ve onarım konuları üzerinde bir antlaşma imzalanmıştır. İki ülke bu antlaşmalara Rusya'nın da dâhil edilmesini karara bağlamışlardır. Görüşmeler sırasında Batı Anadolu'da devam eden savaşta Yunanistan'ın durumu da ele alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Hikmet Bayur; XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1974, s. 244-247.

⁴⁸ Smith; s. 357.

⁴⁹ Abdurrahman Bozkurt; İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareketi 1918-1922, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2021, s. 306.

Karşılıklı sert notaların verildiği ve tartışmaların yaşandığı⁵⁰ belirli bir hazırlık sürecinden sonra 22 Mart 1922 tarihinde Paris'te Fransız Dışişleri Bakanlığında Türk ve Yunan Hükûmetleri'ne sunulacak ateşkes ve barış önerilerini hazırlamak için İngiliz, İtalyan ve Fransız heyetleri bir araya geldiler. Görüşmelere siyasi temsilcilerin yanında Müttefik Devletlerin Askerî temsilcileri ve General Harington başta olmak üzere İstanbul'dan gelen Müttefik Yüksek Komiserler de hazır bulundular. Görüşmelerde Sevr Antlaşması maddeleri temelinde, İzmir'in durumu, Yunan ordusunun Anadolu'yu tahliyesi ve tahliye koşulları, tahliye sonrasında İzmir'de tesis edilmesi düşünülen özel yönetim şekli, Doğu Trakya'nın durumu, azınlıklar meselesi, Doğu Anadolu ve Kilikya Bölgesi'nde Ermenilere sağlanacak 'Yurt meselesi', İstanbul, Boğazlar ve Gelibolu'nun durumu, zorunlu askerlik meselesi, kapitülasyonlar ve diğer ekonomik meseleler üzerinde heyetler, taraflara sunulacak barış şartları üzerinde düşüncelerini dile getirdiler. 26 Mart'a kadar on oturum boyunca devam eden görüşmelerde özellikle Lord Curzon ile Fransız Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré arasında zaman zaman sert tartışmalar yaşanmasına rağmen taraflar, Ankara Hükûmetine ve Yunanistan'a sunulacak genel bir barış taslağı üzerinde anlaşmaya vardılar. Görüşmelerde siyasi temsilciler, barış şartlarını belirlemeye çalışırken, Fransız Mareşal Foch başkanlığındaki askerî yetkililer ise taraflar arasında uygulanacak olan Mütareke koşulları ve Yunan ordusunun Anadolu'yu tahliye planlarını oluşturmak için görevlendirildiler.⁵¹

Yunan yetkililer mütareke teklifini kabul ettiklerini Müttefik devletlere iletmekle beraber Batı Anadolu'yu tahliye etmenin kamuoyu

⁵⁰ Fransa'nın 27 Ocak 1922 günü Londra'daki elçiliği aracılığı ile sunduğu önerilerde; İzmir'in kesinlikle Türklere geri verilmesi gerektiğini, yalnızca belediye işlerinin özel statüde olabileceğini, Batı Trakya'nın Yunanlarda kalabileceğini, Doğu Trakya'da Türkler lehine bazı düzenlemeler yapılabileceğini, Boğazlar bölgesinin silahtan arındırılmasını isterken; İtalya ise yalnızca iktisadî nüfuz alanlarının korunması üzerinde durmaktaydı. Fransa'nın önerilerine sert tepki gösteren İngiltere, Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Poincaré'yi Türklerin avukatlığını yapmakla itham edererek onu eski bir dost olan Yunanistan'ın yanında durmaya davet etti. Şimşir; s. 242-243.

⁵¹ TNA. FO. 476/36. Annual Report, No. 122146. Bozkurt; s. 315-324.

üzerinde yaratacağı olumsuz etkiyi nasıl gidereceklerini düşünmeye başladılar. Daha şimdiden Yunan basınında önerilere yönelik olumsuz tepkiler dillendirilmeye başlanmıştı. Ayrıca bu durumu Anadolu'daki Rumlar da pek iyi karşılanmayacaktı. Gounaris ve Baltazzis de çekilme önerisinin Anadolu'da duyulur duyulmaz bir panik havası oluşacağını bunun neticesinde başlayacak olan göç hareketinin Yunanistan'ı yıkıma götüreceğini Londra'ya iletiler.⁵²

Bu arada Yunanistan bir taraftan Müttefiklerinin attığı adımlara göre politika belirlemeye çaba sarf ederken diğer taraftan da iç siyasette oldukça gergin ve sıkıntılı bir süreç yaşamaktaydı. İngiliz piyasalarından aradığı mali desteği elde edemeyen Yunan Hükûmeti, 1922 Nisan'ında aldığı kararla her banknotun ortadan ikiye bölünmesi bir yarısının kullanılması, diğer yarısının ise faizli devlet tahvili olarak Millî Banka'ya yatırılması şeklinde uygulanan zorunlu iç borçlanma yoluna gitmişti.⁵³ Böylece hükûmet, Anadolu'da savaş halindeki bir orduyu ayakta tutabilmek için ortalama 1.500.000 drahmi toplayabilmişti. Ancak halktan elde edilen bu para da artan masraflar karşısında yeterli olmayacaktı.⁵⁴ Çünkü savaşın başlangıcında Yunan ordusunun Batı Anadolu'daki işgal harekâtı, ülkeye günde 3 milyon drahmiye mal olurken bu oran 1921 yılı başlarında 5,5 milyon drahmiye, yıl sonunda da 8.5 milyon drahmiye çıkmıştı. Şüphe yok ki, Anadolu'da savaş düğümünün çözüleceği 1922 yılında ise günlük masraflar neredeyse ikiye katlanmış bir vaziyetteydi. Hükûmet çevreleri mücadeleyi sürdürmek için kaynak konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını beyan etseler de ülkede savaş için gerekli mali fonların nereden bulunacağı konusunda pek çok spekülasyon ve endişeler oluşmuştu.⁵⁵ Hatta Atina'daki İngiliz elçiliği, Yunan Hükûmetinin yurt dışından mali yardımın gelmediği durumlarda, emanet tedavülünün artırılmasının tek çözüm gibi görüldüğünü

⁵² Smith; s. 364.

⁵³ Özgür Rençberler; Küçük Asya Felaketi'nin Yunan Siyasetine Etkisi (1919-1922), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2014, s. 46.

⁵⁴ Smith; s. 382.

⁵⁵ TNA. FO. 476/36, Annual Report 1921, Greece. No. 13388671.

belirtmekte, ancak böyle bir adımın ülkeyi ekonomik kaosa ve hatta iflasa sürükleyebileceği uyarısında bulunmaktaydı.⁵⁶

Sonuç olarak Gounaris'in Anadolu meselesine çözüm üretmek adına yaptığı her girişimin başarısızlıkla sonuçlanması, Yunan kamuoyunda ve meclisinde büyük tepkilere yol açmış ve hükûmet, 11 Mayıs'taki bütçe oylaması sırasında 160 lehte oya karşı 170 aleyhte oyla iktidardan düşmüştü.⁵⁷ Paris'te ortaya çıkan barış önerilerini Türklerin -gerek İngiliz Hükûmetinin gerekse Yunan Hükûmetinin kabul edemeyeceği şekilde- şartlı olarak kabul edeceklerini beyan etmeleri Londra borsalarından İngiliz Hükûmetinin desteği ile para bulma umuduyla aylarca Londra'da kulis faaliyetlerinden bulunan Gounaris Hükûmetinin sonunu getirmişti. 16 Mayıs'ta Gounaris'in istifa etmesi üzerine hükûmeti kurma görevini üstlenen Nikolaos Stratos ise sadece altı gün iktidarda kalabildi. Sunduğu programla meclisten güvenoyu alamayınca onun da hükûmeti iktidarda tutunamadı. Ardından 22 Mayıs 1922 tarihinde Petros Protopapadakis Başbakanlığa geldi ve Gounaris, Baltazzis, Theotokis ve Stratos gibi tüm Venizelos karşıtı gruplardan oluşan yeni bir kabine kurdu. Göreve başlayan yeni hükûmet, ilk olarak 25 Mayıs 1922 tarihinde General Papulas'ın Küçük Asya Ordusunun Başkomutanlığı görevinden istifa etmesinden sonra⁵⁸ onun yerine Trakya'daki Yunan ordusu Komutanlığı görevini yürüten Georgios Hacıanestis'i atadı.⁵⁹

Bu arada 5 Nisan'da Müttefiklerin notasına cevap veren Ankara Hükûmeti, Paris'te bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey

⁵⁶ TNA. FO. 476/36, Annual Report 1921, Greece. No. 13388671.

⁵⁷ Rençberler; s. 46.

⁵⁸ Daha önce 21 Mart 1922'de istifa etmek isteyen ancak istifası reddedilen General Papulas'ın ikinci kez istifa talebine hükûmet kayıtsız kalamayacaktı. Papulas'ın istifası Anadolu'da kurulması düşünülen özerk bir "İyonya Devleti" ile alakalıdır. Papulas, Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu elinde tutamayacağını anlayarak böyle bir proje tesis etme çabası, Yunanistan'ın yaşadığı sıkıntılarla birlikte Sakarya Meydan Muharebesi sonrası süreçte meydana gelen iç ve dış gelişmelerle birlikte ele alınmalıdır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Nilüfer Erdem; Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923), Derlem Yayınları, İstanbul, 2010, s. 446-455.

⁵⁹ Rençberler; s. 47.

aracılığıyla Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu tahliye etme şartı ile yapılan mütareke teklifini ilke olarak kabul ettiğini beyan etmişti.⁶⁰ Ayrıca Ankara Hükûmeti, mütarekenin nasıl uygulanacağı ve bu adımların yakın zamanda toplanacak olan barış konferansına nasıl imkân sağlayacağı ile ilgili olarak da Müttefik devletlere önerilerini bu notada dile getirmişti.⁶¹

Ankara'nın göndermiş olduğu cevabi notası üzerine, 7 Nisan'da İngiliz Savaş Bakanlığı Ankara'nın tekliflerinin kabul edilmemesi yönünde bir görüş bildirdi. Çünkü Savaş Bakanlığına göre, Yunan Kuvvetleri Anadolu'yu boşaltırsa Türkler, barış konferansına Anadolu sorununu çözümlemiş olarak katılacak hatta Türk kuvvetleri buradan aldıkları cesaretle İstanbul'a hatta Trakya'ya yürüyebileceklerdi. Buna karşılık Yunanlar da Trakya'da yığınak yapabilirlerdi. Böylece harekâtın ağırlık merkezi Anadolu'dan Trakya'ya kayabilirdi. Bütün bu ihtimallerin gerçekleşmesi durumunda, İstanbul'daki Müttefik kuvvetler de Trakya yakasında Yunan kuvvetleri, Anadolu yakasında da Mustafa Kemal'in kuvvetleri arasında kalabilirlerdi. Bu bakımlardan Ankara'nın teklifleri kabul edilemezdi.⁶² Benzer şekilde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği de Ankara'nın önce tahliye sonra barış teklifine Ankara Hükûmetinin barış görüşmelerine avantajlı bir şekilde katılacağı gerekçesiyle karşı gelecekti.⁶³

Müttefik Hükûmetler, Ankara Hükûmetinin taleplerine nasıl cevap verileceği konusunda kendi aralarında görüşmelere devam ederken Batı Anadolu'da Yunan ordusunun içerisinde bulunduğu vaziyet Yunan Hükûmet yetkililerini iyice çıkmaza itiyordu. Londra'dan aylardır talep ettiği maddi desteği bir türlü alamayan Yunanistan için zaman daralıyordu. İngiliz Büyükelçisi Lindley'in Atina'dan bildirdiğine göre Yunan maliyesinin yaz sonu itibarıyla çökebileceği, bu durumun da Anadolu'daki Yunan ordularını

⁶⁰ Tefik Bıyıklıoğlu; Trakya'da Milli Mücadele, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, 429. Goldon A. Craig- Felix Gilbert; The Diplomats 1919-1939, Princeton University Press, USA, 1953, s. 196.

⁶¹ Ankara Hükûmetinin barış önerileri hakkında bilgi için bk. Şimşir; s. 269. Sina Akşin; İstanbul Hükûmetleri ve Milli Mücadele- V Büyük Zafer (1921-1922), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2022, s. 64.

⁶² Şimşir; s. 269.

⁶³ Ediz; s. 308.

etkileyeceği uyarısı İngiliz Hükûmetini yeniden harekete geçmek için yeterli bir neden oluşturunca. Lindley, zamanın Yunanistan aleyhine işlediğini ve Yunanistan'ı kurtarmak için acil bir şeyler yapılması gerektiğini şu cümlelerle ifade ediyordu:

“Mayıs ayında, Majesteleri Hükûmetine, Yunan kuvvetlerinin bir müzakere unsuru olarak kalması için yakın zamanda bir anlaşmaya varılmasının gerekliliğini vurguladım. Ayrıca Fransız ve İtalyanlar ile iş birliği yapmak için son bir girişimde bulunulmasını ve bu çaba başarısız olursa ve Majesteleri Hükûmetinin tek başına hareket etmek istemiyorsa Yunanistan'a yalnızca kendisine güvenmesi gerektiği konusunda bilgi verilmesi gerektiğini önerdim. Haziran ayının sonlarında, Majesteleri Hükûmetini zamanın hızla tükendiği ve yakında çok geç olacağı konusunda bir kez daha uyardım. Tehlikenin boyutlarından o kadar endişeliydim ki normalde yapmam gerekenden daha erken izin talebinde bulundum ve Londra'ya varır varmaz Dışişleri Bakanlığında bulunan Bay Lloyd George ve Lord Balfour ile görüştim. Bu toplantıda tüm durum gözden geçirildi ve Yunanistan'ın Büyük Britanya'dan maddi ve manevi yardım almadığı takdirde sonbaharda kaçınılmaz olarak çökeceği kanaatini dile getirdim. Doğu Sorununun kendi başına tatmin edici bir şekilde çözülemeyeceğine emindim ve doğru yaklaşımın borçlar, tazminatlar ve Fransa için güvenlik meselelerini ele almak olduğuna inanıyordum.”⁶⁴

İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Lindley'in bizzat Londra'ya giderek yetkililere Yunanistan için zamanın tükendiği ve çok yakında geç kalınacağı uyarısı Londra Hükûmetini soruna diploması yoluyla çözüm bulmak için yeniden harekete geçirecekti. Ancak Londra, mart ayından beri Türklerin şartları kabul etmemesinden dolayı iyice sürüncemede kalan ve hükûmetlerin birbirlerine gönderdikleri karşılıklı notalarla enerjisini tüketen barış girişimlerine yeniden işlerlik kazandırmak için bir hamle de daha bulunacaktı. Bu amaçla Lord Curzon, Fransız Hükûmetine Paris Konferansı temelinde tarafları Venedik'te yapılacak bir barış konferansına davet etmek için hazırlıkların yapılacağını bildirdi. Fakat Curzon, Venedik'te yapılacak

⁶⁴ TNA. FO. 476/36, Annual Report 1922, No. 122146.

konferans için Paris Konferansı kararları esas alınacağını belirtmesine rağmen, Yunan ordusunun Anadolu'yu tahliyesini ise “zaman aşımı” olarak kabul etmekte ve bunun yapılacak barış konferansında yeniden ele alınacağını ifade etmekteydi.⁶⁵

Aslında Lord Curzon, sahadaki gerçeği veya Lindley'in ivedilikle belirttiği durumu kabul etmek istemiyordu. Açıkça Lindley, Yunan ordusunun her yönü ile zor durumda olduğunu ifade etmesine rağmen, Curzon, durumu kurtaracak şekilde Ankara Hükûmetini ikna etmek için yeterli zamanın hâlâ var olduğuna inanıyordu. Ne var ki Londra'dan durum böyle gözüксе de Atina ve İzmir'den durum çok daha farklı gözükmekteydi. İzmir'deki Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis de 1922 yılı Ağustos ayı içerisinde İngiliz istihbarat subayı ile yaptığı bir görüşmede uzun zamandan beri Anadolu'da Türk-Yunan savaşını izlemeyi tercih eden Londra Hükûmetinin Yunanistan'ı kaderine terk edemeyeceğini ifade ederek soruna acil bir çözüm bulması gerektiğine değiniyordu.⁶⁶

Gounaris Hükûmetinin iktidardan düşmesinden sonra göreve gelen hükûmetler, neredeyse iflas etmiş maliye ve ağır bir siyasi baskı altında tek umutlarının Müttefiklerin şekillendireceği “kabul edilebilecek onurlu bir barış antlaşması”na bel bağlamışlardı. Atina'daki hükûmet yetkilileri bu barışın sonbahar gelmeden gerçekleşmesini umut ediyorlardı. Çünkü Anadolu'da taarruz özelliğini kaybetmiş ve erinden subayına kadar iyice huzursuz olmaya başlayan Yunan ordusunun her geçen gün artan maliyeti ülkeyi iflasın eşiğine getirmişti.

Mütareke ve Barış Görüşmelerinin Tartışıldığı Sıralarda Yunan Ordusunun Anadolu'daki Durumu

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Yunan ordusunun önemli bir kısmı, Afyon-Dumlupınar hattına çekilmişti. Başka bir Yunan birliği de Eskişehir Bölgesindeydi. Bu iki grup arasında Yunan

⁶⁵ Şimşir; s. 277.

⁶⁶ TNA. War Office (WO) 32/5658, Genel Karargâh, Müttefik İşgal Kuvvetleri, (Türkiye). Yunan Ordusunun Gemiye Binme Planına İlişkin Talimatlar, Gizli, Chief of the Royal Army Files (C.R.A.F) 2489/818, 9 Ağustos 1922.

yedek kuvvetleri vardı. Sağ yanını Menderes Bölgesinde bulundurduğu kuvvetleriyle, sol yanını ise İznik Gölü'nün kuzey ve güneyindeki kuvvetleriyle koruyordu. Diğer bir ifadeyle Yunan cephesi Marmara'dan Menderes'e kadar uzanıyordu.⁶⁷

Yunan ordusu dörder tümenli üç kolordu ve üç alaylı bir süvari tümeni ile destek birliklerinden oluşurken, Türk kuvvetleri ise iki ordu şeklinde yapılandırılmış on sekiz piyade ve beş süvari tümeninden oluşmaktaydı. Kuruluşları farklı olan iki taraf orduları karşılaştırıldığında, insan ve tüfek sayılarının hemen hemen birbirine denk oldukları,⁶⁸ ağır silah ve hava gücünde ise bariz bir Yunan üstünlüğü görülmektedir.

1919 yılının Mayıs ayından beri Anadolu topraklarında işgalci bir pozisyonda bulunan Yunan ordusunun son durumu İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Lindley'in ifadelerine göre belirsizdi.⁶⁹ Küçük Asya Ordularının başına getirildikten sonra cephede incelemelerde bulunan Hacıanestis'ye göre muhtemel bir Türk taarruzu durumunda Yunan kuvvetleri saldırıyı zorlanmadan durdurabilecek güçteydi.⁷⁰ Hâlbuki Hacıanestis Başkomutanlık görevini kabul ettiğinde⁷¹ orduyu geri

⁶⁷ Erdem; Yunan Tarihçiliğinin..., s. 461.

⁶⁸ Büyük Taarruz'dan önce Yunan ordusunda, 6.418 subay, 218.505 er, 450 top, 90.000 tüfek, 3.139 hafif, 1.289 ağır makineli tüfek, 63.721 hayvan, 4.036 kamyon, 1.776 otomobil ve 50 uçak bulunurken Türk tarafında ise, 8.658 subay, 199.283 er, 323 top, 100.352 tüfek, 20.025 hafif, 839 ağır makineli tüfek, 5.282 kılıç, 67.974 hayvan, 86 otomobil, 3.141 beygir arabası, 2.318 kağı ve 10 uçak yer almaktaydı. Türk İstiklal Harbi II'inci Cilt, Batı Cephesi 6'ncı Kısım, 2'inci Kitap, Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995, s. 5-16.

⁶⁹ TNA. FO. /476/36, Annual Report 1922, No. 122146.

⁷⁰ Smith; s. 391.

⁷¹ Hacıanestis başkomutanlığı üstlendiği 5 Haziran 1922 tarihinde 59 yaşındaydı. 1909 Gudi Darbesi'ne tahammül edemeyerek istifa etmiş ve 1912-1913 Balkan Savaşları esnasında yeniden göreve çağırılmıştır. Savaşta kurmay subay olarak hizmet vermiş ve 1913'te Askerî Akademiye müdür olarak atanmıştır. 1915 yılında Drama'daki 5. Tümenin komutanlığını üstlenmiş ancak daha sonra bu görevden uzaklaştırılarak açığa alınmıştır. İsviçre'de köşesine çekilmişken 1921 yılı sonunda korgeneralliğe yükseltilmiştir. 1922 Mart'ında Atina'ya dönmüş ve sonraki ay içinde Trakya'daki ordunun komutanlığı görevine getirilmiştir. Bu göreve atandığında Trakya'daki kuvvetlerin yetersiz olduklarını ve özellikle çetecilerle mücadele edebilmek için bunların güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hacıanestis

çekmeyi bir ön koşul olarak ileri sürmüş, ancak daha sonra yaşanan siyasi çalkantılardan etkilenerek bu konudaki nihaî kararı birtakım heyetlere devretmiştir. Hacıanestis, 1922 Haziran ayı içerisinde de ulaşım yollarını tahrip ederek yeni güçlü bir savunma hattı düzenlemek yerine Yunan tarihçilerinin “ölümcül hata” olarak değerlendirdiği şekliyle Anadolu’daki Türk hatları önünden kuvvet çekerek bunları Trakya’ya göndermişti.⁷²

İngiltere’nin Atina’daki Askerî Ataşe görevini yürüten ve Hacıanestis’in Yunan ordusunu teftiş etmek amacıyla çıktığı gezi boyunca kendisine eşlik eden Albay Nairne, 18 aydır tanıdığı Hacıanestis ile ilgili olarak,

“... açıkça krala bağlı ve asla siyaset konuşmayan bir subay, ...her zaman iyi yetişmiş, kültürlü ve nazik birisi. Tavırlarında tuhaflıklar olan ve neredeyse herkes tarafından deli olduğu söylene de görünüş olarak iyi bakımlı ve iyi giyimli bir Don Kişot’a çok benziyor... Her zaman aşırı gergin ve heyecanlı... bazen saçmalığa varan abartılı bir disiplin anlayışıyla astlarını bunaltmış birisi...Balkan Savaşlarında bir tümeni komuta etti ve daha sonra Atina’daki Harp Okulunda başarılı, ancak eksantrik bir başkan oldu. Dolayısıyla son savaşta deneyimi olmamasına rağmen, General Papulas’ın Küçük Asya’daki komutayı devraldığında onun sahip olduğu kadar aktif hizmette bulunan bir asker.”⁷³ ifadelerini kullanmaktaydı.

Zor şartlar altında görevi devralan Hacıanestis, hükûmetine sunduğu raporlarda vaziyetin ağırlığından bahsederken cephenin küçültülmesi veya ordunun Anadolu’dan onurlu bir şekilde tahliye edilmesi şartıyla göreve getirilmişti. Ancak başkomutan, haziran başındaki teftiş gezisinden sonra bu kararından vazgeçti ve Müttefiklerin bu işe acil bir çözüm bulmasını sağlamak için Trakya’ya ek kuvvet sevk ederek İstanbul’u işgal fikrini ortaya attı.⁷⁴ Şüphe yok

Anadolu’daki kuvvetlerin geriye çekilmesi hâlinde, Trakya için gerekli olan kuvvetlerin sağlanabileceği inancındaydı. Erdem; Yunan Tarihçiliğinin..., s. 454.

⁷² Erdem; Yunan Tarihçiliğinin..., s. 455.

⁷³ TNA. WO. 32/5739, “Mr. Lindley’den Balfour’a, No. E 7351/27/44, 14 Temmuz 1922.

⁷⁴ Özşüer; s. 701.

ki bu plan Atina ile görüşülerek alınmış bir karardı. General Hacıanestis'in bu "ölümcül hatası"⁷⁵ Yunan ordusunu kaçınılmaz sona daha da yaklaştırsa da esasında ordunun içten içe kaynayan durumunu gözler önüne sermekteydi. Yunan ordusunda 1. Ordu Komutanı olarak görev yapan ve 26 Ağustos'ta başlayan Türk Taarruz hareketinin şiddetini siperlerinde ilk hisseden General Trikopis hatıralarında, 1919 yılı Mayıs ayı içerisinde İzmir'e çıkan Yunan ordusunun moral bakımından gayet iyi durumda olduğunu ancak 1920 sonları ve 1921 yılı başlarında Türk düzenli ordu birlikleri ile karşılaştıklarında (İnönü ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri) ordunun ağır kayıplar vererek maneviyatının bozulduğundan bahsediyordu. Bu durumun Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonrasında daha da arttığını ifade eden Trikopis, Yunanistan'daki siyasi durum başta olmak üzere meydana gelen gelişmelerden askerlerin doğrudan etkilendiğini ve memnuniyetsizliklerin askerler tarafından törenlerde Kral'a dahi duyuracak şekilde ayuka çıktığını ifade etmekteydi. Trikopis, ordu içerisinde firari olayların arttığını⁷⁶, izne giden askerlerin aylarca geri

⁷⁵ Yunan Başkomutanı'nın Anadolu'dan Trakya'ya kuvvet kaydırarak ölümcül bir hataya neden olduğu hususu yenilgiden sonra Atina'da başlayan "Altılar Davası"na konu olmuştur. Yenilginin sorumlularından biri olarak tutuklanan Başkomutan'a mahkemede neden Trakya'ya kuvvet sevk ettiği sorulduğunda, kendisi bu kararı tek başına vermediğini hükûmete danıştığını, hükûmetin onayı ile böyle bir adımın atıldığını ifade ederek sevk edilen kuvvet sayısının ise yirmi beş bin değil sadece yedi bin olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Başkomutan'ın ifadelerine göre sevk edilen kuvvetlerden beş bini İzmir'de boş gezenlerden geri kalan ise cepheden ayrılanlardan oluşturulmuştu. Rençberler; s. 102-103. Ayrıca Mahkeme tutanakları için bk. TNA. FO. 286/854, No. 658, Mr. Lindley'den Lozan'da Lord Curzon ve Dışişlerine İletilen Rapor, 18 Kasım 1922.

⁷⁶ Yunan ordusundaki firar olayları hakkında Türk basınında da çokça haber yer almaktaydı. 13 Ağustos (1922) tarihli Babalık ve 18 Ağustos (1922) tarihli İstikbal gazetelerinin belirttiğine göre 800 kişilik bir Yunan taburundan ancak 280 kişi Preveze'ye ulaşmıştı. 13 Ağustos (1922) tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan bir habere göre de Eskişehir'den Trakya'ya sevk edilen Yunan askerlerinden 1.300'ü Bulgaristan'a, 4 asker de Istranca Jandarma Karakoluna iltica etmişti. Uğur Üçüncü; Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 39.

dönmediğini, yılgın ve memnuniyetsiz bir halde askerlerin Bolşevik propaganda ile moral olarak iyice çöktüğünü de belirtmekteydi.⁷⁷

General Trikopis'in de belirttiği gibi ordu içerisindeki moral bozukluğunun yükselişinde ülkedeki Sosyalist İşçi Partisi önemli rol oynamaktaydı. Anadolu Harekâtına karşı olumsuz tutum olan Sosyalist İşçi Partisi'nin söylemleri sol gazeteler üzerinden kamuoyuna ulaşmakta ve ekonomik yıkıntı içerisinde olan halkta karşılık bulmaktaydı. Başından beri Anadolu hareketini “maceraperest” olarak değerlendiren bu gazeteler, bir şekilde Yunanistan'dan getirilerek Anadolu'daki Yunan askerlerine de dağıtılıyordu. Şüphe yok ki bu dağıtım işinde Türk istihbaratı ve Türk uçaklarının da etkisi büyüktü. Örneğin sosyalist hareketin en önemli gazetelerden olan Rizospastis, 10 Temmuz 1921 tarihli sayısında “... *bu trajedi ne zaman sona erecek?*” diye sorarak hükûmetin Anadolu'daki gerçek durum ile ilgili olarak Yunan kamuoyunu aydınlatmasını talep ederken⁷⁸, Atina'da hazırlanan komünist Propaganda bröşürlerinde de, “*Anadolu Yunanistan için kangrendir. Onun selameti namına bu kangreni kesip atmak lazımdır. ... Anadolu bir Yunanın kemiklerine değmez. Silahları atınız, evinize dönünüz.*” ifadeleri kullanılmaktaydı.⁷⁹

Yunan ordusunun 1921'den itibaren içerisinde bulunduğu durumdan sadece Trikopis şikayet etmiyordu. İzmir doğumlu gazeteci ve savaş muhabiri Sokratis Prokopiu, 1922 yılında Yunan askerlerinin ruh durumunu “*Onlar artık ana vatanın şan ve zaferi için hareket eden gururlu savaşçılar değil. Onlar artık meşakkatli bir işin ardından evlerine dönerek yemeklerini yiyip dinlenmeyi bekleyen yorgun işçiler gibi...*”⁸⁰ cümleleriyle ifade ediyordu.

Benzer ifadeler Teğmen Spiros Vlahos için de geçerliydi. Vlahos, birliğindeki birçok askerinin içerisinde bulunduğu ruh durumunu Yunan

⁷⁷ General Trikopis'in Hatıraları çev. Ahmet Angın, Kitapçılı Ticaret L. Şirketi Yayınları, İstanbul, 1967, s. 82-85.

⁷⁸ Nilüfer Erdem; Mizah Penceresinden Yunanistan'da Halk, Savaş ve Siyaset 1919-1923, Ötüken Yay., İstanbul, 2018, s. 115-116.

⁷⁹ Albay Büjak; 1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri, çev. Kur. Yrb. İbrahim Kemal, İstanbul, İstanbul Askerî Matbaası, 1939, s. 236.

⁸⁰ Foti Benlisoy; Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler, 2. Baskı, İstos Yayınları, İstanbul, 2019, s. 92.

siyasetçilere duyduğu tepki cümleleriyle aktarıyordu. Vlahos, kendilerinin siyasetçilere eve dönecekleri umuduyla oy verdiklerini ancak onlar savaşı daha da ileri götürerek kendilerini Anadolu'nun içlerine sürdüklerini ifadeyle bu durumun daha ne kadar süreceğini sorarak tepkisini dile getiriyordu. Yunan askerleri arasında memleket hasreti ve askerlik öncesi hayata dair nostaljinin “*patlayıcı bir psikolojik duruma*” yol açtığı gerçeği askerlerin anılarında dillendirilmeye başlanmıştı. Mesela Çavuş Mihalis Papadakis, 15 Haziran 1922 tarihinde günlüğüne “*Bu tecrit ve eylemsizlik hâlinin ne kadar süreceğini bir Allah bilir. Hızlı ya da hiç değilse uzak kurtuluşa dair bize umut verebilecek hiçbir işaret yok. Sabırsızlık ve gerginlik hepimizi esir almış hâlde...*”⁸¹ cümleleriyle tepkisini dile getiriyordu. Yunan ordusunun Anadolu’da iyice çıkmaza girdiği ve Yunan Hükûmet yetkililerinin bu duruma siyasi bir çözüm bulma telaşında olduğu Büyük Taarruz öncesinde orduda mühendis yüzbaşı olan Georgios Kalutsis, anılarında Yunan ordusunun vaziyetini “*Ağustos 1922’de ordu psikoloji bakımından bir örümcek ağından farksız hâle gelmişti. Kemal’in tek yapması gereken üfleme; o zaman her şey bir anda dağılacaktı.*”⁸² ifadeleriyle özetliyordu.

Yunan ordusunda Anadolu Rumlarından olan İzmir Şirinceli Manoli Aksiyotis’in yaşadıkları ise askerlerin halet-i ruhiyesini en iyi şekilde dile getiren anıların başında gelmekteydi. Aksiyotis, neredeyse her sayfasında savaşa dair pişmanlığını açıkça vurguladığı anılarında Yunan askerlerinin moral durumunu, tükenmişliğini şu cümlelerle aktarıyordu:

“... Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar bizi perişan etti. Cephe gerisinde pusulayı tamamıyla şaşırdık! Çalan çanlar, her yerde bayraklar, vatan millet nutukları, cilalı makaleler... hepsi saçmaydı! Ve Atina’da iyi bir çözüm bulmak için stratejik bir geri çekilip toparlanma planlamak için önümüze çıkan fırsatı yakalamak yerine hükûmet Ankara’ya ileri emrini veriyor. İleri ama neyle? Kiminle?.. uzun süredir ordudan yükselen mırıltılar yavaş yavaş homurtu halini almıştı. Artık lafını esirgemiyordu askerler, düpedüz bağırıyorlardı: Bıktık savaştan. Kimisi kaçmayı düşünüyordu. Kimisi de kendi kendini yaralamayı. Bir

⁸¹ age.; s. 94.

⁸² age.; s. 96.

alayda ayaklanma olmuştu. Herşeyden mahrum kalmıştık bütün kış boyunca, bir yatacak yerden, üniformadan, gıdadan, ücretten... sadece soygunculuğu düşünüyor olmuştuk. Türk köylerini talan etmeye koyulmuştu askerler. Ve Kemal haklı olarak düşmanın yaptıklarından ben utanç duyuyorum... tarzı demeçler veriyordu... Kemal'in direnme hareketi Türklere yepyeni bir yürek verdi.”⁸³

Yunan ordusunda Manoli Aksiyotis gibi yaşları 18-35 yaş arasında değişen Osmanlı vatandaşı olan yaklaşık 35 bin civarında Rum vardı ve bunlar İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra bizzat Yunan Kralının daveti ile orduya kaydolmaya başlamışlardı. Rumların orduya kaydedilmesinde Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi ile bu Patrikhaneye ait metropolitlerin çabaları etkili olmuştu. Benzer şekilde İzmir Metropolit Hrisostomos'un da teşvik ve çabaları büyük olmuştu. Neticede Yunan ordusunda “İzmir Tümeni”, “Manisa Tümeni” ve “Bursa Tümeni” olarak adlandırılan birçok birlik yerli Rumlardan oluşturulmuş ve bu birlikler ileri hatlarda görevlendirilmişlerdi.⁸⁴

General Hacıanestis'in Yunan ordusunu teftiş gezisine eşlik eden İngiliz Albay Nairne göre ise Yunan birliklerinin genel durumu beklediğinden daha iyiydi. Gıda sorunu yoktu. Haftada üç dört kez etli yemek çıkıyordu. Silahlara iyi bakılırken subaylar ve askerler arasındaki ilişkiler iyi görünüyordu. Cephe hattı için yedek birlikler düzenli ve sürekli olarak eğitim yapıyordu. Askerler siper kazma konusunda oldukça yetenekli hâle getirilmiş, askerlerin morallerini yükseltmeye yönelik etkinliklere ağırlık verilmişti.

Cephe boyunca durumun sakin olduğunu ifade eden Albay Nairne, geçen yıl gördüklerinden farklı olarak, Yunan askerlerinin moral olarak durumunu ise şu cümlelerle ifade ediyordu:

“... artık geçen yıl onlara ilham veren Türkleri arama ve onlara güç kullanarak saldıрма arzusuna sahip değiller. Bunun nedeni, artık

⁸³ Dido Sotiriyu; Benden Selam Söyle Anadolu'ya, çev. Atilla Tokatlı, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s. 175-195.

⁸⁴ Yunan ordusundaki Rum askerler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zafer Çakmak; “Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu İşgali Sırasında Osmanlı Rumlarını Silah Altına Alması”, *Belgi Dergisi*, S 13, Kış (2017/1); Ayrıca Yunan cephesinde Yunan Komünistlerin faaliyetleri ve orduda ortaya çıkan itaatsizlik, firar olayları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özşüer; s. 613-632.

taarruzla bir karar alınabileceğine inanmamalarıdır. Askerler önlerinde güçlü Türk siper mevzileri görüyorlar ve deneyimlerinden biliyorlar ki görebildikleri, mevcut görüşlerinin ötesinde bulacakları şeyle karşılaştırıldığında çok az. Ama en önemlisi, Kemal’in hareket edecek alanı olduğunu ve tüm siperlerini alsalar bile sadece toprak kazanacaklarını, kesin bir zafer elde edemeyeceklerini ve ilerlemelerinin milliyetçi duyguları yeniden canlandırabileceğini hissediyorlar. Yunan liderler ve muhtemelen binlerce genç subay ve er, daha geniş bir cephe hattını tutamayacaklarını, hatta Yunanistan’ın mevcut gücündeki orduyu daha fazla finanse edemeyeceğini fark ediyorlar. Bu nedenle, ya Küçük Asya’dan tamamen çekilmenin ya da daha kısa iletişim hatlarına sahip daha dar bir hatta çekilmenin yakında kaçınılmaz olacağına inanıyorlar.”⁸⁵

İngiliz Albay, bu tespitler ile aslında Yunanistan’da yaşanan ekonomik krizden ve siyasi gelişmelerden askerlerinin ne kadar derin etkilendiğini, hükûmet yetkililerinin her defasında yalanlamalarına rağmen ordu içerisinde askerlerin bu harekâtın başarısız olunacağına inanan kişi sayısının çok fazla olduğunu ima ediyordu. Nitekim üst düzey subayların Yunanistan’da meydana gelen siyasi çekişmelerden çok etkilendiklerinin de belirtildiği bu raporda İngiliz Albay, Yunan subayların kendi aralarında;

“... Yunanistan’daki iç ve mali durum ve Küçük Asya sorununa bir çözüm bulunması hususunda endişelere sahip olduklarını, Kemal’in mevcut kuvvetlerine karşı cephenin güvenliği konusunda hiçbir şüpheleri olmadığını ancak Yunanistan’ın bu yıl boyunca ordusunu ikmal etmeyi ve hatta birliklere ödenmemiş maaşlarını vermeyi başarsa da teçhizat, cephane ve mali konularda yaşanan kısıntılar sebebiyle İtilaf Devletlerinden en az birinden mali yardım almadan Yunanistan’ın kısa süre içinde ordusunu ayakta tutamayacağını...”⁸⁶ açıkça dillendirdiklerini aktarıyordu.

⁸⁵ TNA. WO. 32/5739, “Mr. Lindley’den Balfour’ a, No.: E 7351/27/44, 14 Temmuz 1922.

⁸⁶ TNA. WO. 32/5739, “Mr. Lindley’den Balfour’ a, No.: E 7351/27/44, 14 Temmuz 1922.

Yunan subaylar, bu koşullar altında, Küçük Asya'nın tamamen tahliyesi olmasa bile, üslerine daha yakın bir hatta çekilmenin yakında gerekli olacağını kabul ediyorlar; ancak gerçek bir anlaşma olmadan geri çekilmenin, Hristiyan sakinlerin ve muhtemelen Yunanlarla iş birliği içerisinde olan birçok kişinin ölümü anlamına geleceğine de inanıyorlardı. İngiliz Albay, raporunda Yunan askerlerinin muhtemel bir geri çekilme gelecek yıldan önce gerçekleşirse, bunun güvenli bir şekilde olması için ne kadar zamanlarının var olduğunu da merak ettiklerini aktarıyordu. İngiliz Albay, subaylar arasında var olan bu ümitsizliğe ve endişelere rağmen geri çekilmeye yönelik kesin bir işareti de göremediğini ifade ederek, gezi boyunca Yunan askerlerinin koşulların onları geri çekilmeye zorlayana kadar mevcut cephe hatlarını koruma konusunda iyi bir izlenime sahip olduğunu aktarıyordu. Albay Nairne, konuştuğu Yunan subaylarının İngilizlerden çok Türklere sağlanan destekten dolayı Fransız ve İtalyanlara kızgın olduklarını da notlarına eklemişti.⁸⁷

Gerek Trikopis'in ifadeleri ve gerekse Albay Nairne'nin raporunda dile getirdiği hususlardan anlaşıldığı kadarıyla Yunan ordusu, Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra yaşanan mevcut siyasi gelişmeler paralelinde düşünüldüğünde her yönü ile zor durumdaydı. Askerler, Yunanistan'ın kaotik siyasi yapısından ve Venizelos-Kralcı çekişmelerinden fazlasıyla etkilenmiş durumdaydı. Her ne kadar Yunan yetkililer, yaşanan siyasi çekişmelerin orduya yansıtılmaması için çaba sarf edildiğini ifade etseler de tabiri caizse Yunan ordusu tam da bu çekişmelerin göbeğine yerleştirilmiş durumdaydı. Daha da önemlisi Yunan Hükûmet yetkililerinin Londra ve Paris'te sürdürdüğü diplomatik görüşmeler de Yunan ordu yetkililerince yakından takip ediliyordu ve doğal olarak bu görüşmelerden çıkan her türlü olumlu veya olumsuz sonuç orduyu moral olarak etkiliyordu. Öyle ki Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemiş ve bir yıl önce muzaffer ordu olarak tüm Avrupa kamuoyuna lanse edilen Yunan ordusunun 1922 yılına gelindiğinde, bu toprakları nasıl tahliye edeceği konuşuluyordu. Yunan Hükûmet yetkilileri hem ordunun itibarını kurtarmak hem de kamuoyu baskısından kurtulmak

⁸⁷ TNA. WO. 32/5739, "Mr. Lindley'den Balfour' a, No.: E 7351/27/44, 14 Temmuz 1922.

amacıyla yoğun diplomatik görüşmelerle Küçük Asya sorununu İngiltere temelinde Müttefiklerine bıraktıklarını Kasım 1921'deki görüşmelerde dile getirirler de üzerinden aylar geçmesine rağmen, Müttefikler, Yunanistan için “onunlu bir çözümü” hâlâ bulamamışlardı. 1922 yılı Mart ayında Paris'te yürütülen görüşmelerden ilk etapta olumlu bir netice hasıl olacağı düşünülmesine rağmen, Temmuz ayında dahi ortaya çıkan yapıda Müttefiklerin barış tekliflerinden bir sonuç çıkmayacağı artık kesinleşmiş gibiydi. İngiltere, Ankara Hükûmetinin şartlı barış teklifini kabul etmediğinden Yunan Hükûmetini de bir nevi sürüncemede bırakmıştı. Sorunun barış yolu ile çözüleceğine dair taraflar arasında hâlâ ümit var gibi gözüküyordu. Ancak Yunan ordusu için zaman tükenmekteydi. Nitekim daha önce de ifade edildiği gibi Lindley, destek sağlanmaz ise Yunan ordusunun 1922 yılı sonbaharına kadar tutunamayacağı uyarısını yapmıştı. Şimdi temmuz ayı içerisinde Londra'ya gönderilen Albay Nairne'nin raporu Yunan ordusunun moral durumu hakkında en yeni resmî bilgileri içeriyordu ve rapor, Yunan ordusunun zor durumda olduğunu adeta bir kez daha teyit eder nitelikteydi. Fakat buna rağmen, İngiliz Hükûmeti, diplomatik görüşmeler temelince sorunun çözümünü kendi doğal akışına bırakacak ve Paris görüşmelerinde ortaya çıkan barış şartları temelinde Venedik'te bir konferans toplanması için girişimlerde bulunmayı daha uygun görecekti. Ne var ki General Hacıanestis'in o kadar bekleyecek zamanı yoktu. General, Müttefiklerin bu soruna hemen ve daha acil bir çözüm bulmaları için onları endişeli bir şekilde harekete geçirmeye yönelik yeni ve tehlikeli bir adım atacaktı.

Yunanistan'ın İstanbul'un İşgal ve Anadolu'da Özerk Bir Devlet Kurma Girişimi ve Müttefiklerin Tepkileri

Yunan Başkomutan'ın göreve atanmasından hemen sonra gündeme getirdiği, Trakya üzerinden İstanbul'u işgal etme girişimi Yunan askerî heyetinin tek başına aldığı bir karar değildi. Karar, Yunan Koalisyon Hükûmeti Başbakanı, Harbiye Bakanı ile Başkomutan Hacıanestis'in

23 Temmuz'da Pire yakınlarında bulunan Averof zırhlısında yapılan görüşme neticesinde alınmıştı.⁸⁸ İşgal girişimi hükûmet yetkililerinin

⁸⁸ Erdem; Yunan Tarihçiliğinin..., s. 456.

Yunanistan'ı içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için Müttefikleri zorunlu olarak olaya müdahale etmek amacıyla kalkıştıkları bir eylemdi. 27 Temmuz'dan itibaren uygulamaya koymaya başlanan işgal planı tahmin edileceği gibi başta İngiltere olmak üzere Müttefikleri ve İstanbul Hükûmetini teyakkuza geçirecekti. 23 Temmuz'dan sonra Fransız askerî yetkililerine Doğu Trakya'da Yunan kuvvetlerinin sayısının arttığı ve burada yoğun bir askerî hareketliliğin olduğuna dair ulaşan bilgiler gerginliğin yavaş yavaş tırmanmasına neden oldu. Öyleki elde edilen istihbarat bilgilerine göre, Yunanlar 59. Alaya bağlı 6.000 kişilik kuvveti Trakya'ya nakletmişlerdi. Ayrıca Eskişehir'de bulunan 7. ve 9. Yunan Bölüklerinin Mudanya aracılığıyla Tekirdağ'a sevk ederek buradaki kuvvet sayılarını temmuz ayı içerisinde 5 bölük, 94 makineli tüfek ve 34.000 nefere ulaştırmışlardı. Ayrıca bu kuvvetlere ek olarak İstanbul Fransız İşgal Ordusu Kumandanı Charpy de beş Yunan kıtasının Çorlu hattından Midye civarına sevk edildiğine dair istihbarat almıştı.⁸⁹

27 Temmuz'da Trakya'da başlayan bu hareketliliği, aynı gün Yunanistan Dışleri Bakanı Baltazzis, Müttefiklerin Atina Büyükelçiliklerine bir nota ile haber verdi.⁹⁰ Notada Yunan Hükûmetinin Anadolu'daki savaşın devamından sorumlu olmadığı ifade edilerek, mevcut durumda Anadolu'daki tüm Hristiyan nüfusunun yok olma tehdidi altında olduğu ve Yunanların bu dayanılmaz duruma

⁸⁹ Bozkurt; s. 342; İngiltere'nin Atina'daki Askerî Ateşesi de benzer ifadelerle Trakya'daki mevcut askerî hareketliliği şu cümlelerle Londra'ya iletecekti: "İstanbul'dan gelen telgraflar ve Yüzbaşı Ghayson'un şahsi bildirimleri, Trakya'da birkaç yeni piyade alayının kurulduğunu, bir süvari alayı ile birkaç piyade alayının Anadolu'dan nakledildiğini ve bu piyade alaylarının bağlı olduğu iki veya üç tümenin de Anadolu'dan naklinin planlandığını gösteriyordu. Yunan Savaş Bakanı, 60. Alay olmak üzere yeni bir piyade alayının kurulduğunu teyit etti. Geçen hafta da Atina'dan Trakya'ya belirli sayıda Jandarma gönderildi ve bunlara hareket emri verilmişti. İtalyan Jandarma Heyeti vasıtasıyla durumu öğrenme konusunda istisnai olanaklara sahip olan İtalyan Askerî Ateşesi de bana toplam sayının 10 bölük yani 2.500 asker olacağını bildirdi." TNA. FO. 286/811, "Yunan Ordusunun Durumu", Atina İngiliz Elçiliği, 4 Ağustos 1922.

⁹⁰ Tansel; s. 138.

son vermek için İstanbul'u işgal eylemine giriştiği bildiriliyordu.⁹¹ 28 Temmuz'da Baltazzis, ayrıca İngiliz Büyükelçi Vekili Bentinck'e, erken bir barış ihtimalinin bulunmadığını ifade eden ve Yunanistan'ın mali kaynaklarının tükendiğini belirten gizli bir muhtıra verdi. Muhtırada ayrıca Yunanistan'ın Londra'dan yeniden finansman sağlamak istediği ve Yunan Hükûmetinin bu amaçla İngiliz Hükûmetinden destek almayı umduğu belirtiliyordu.⁹² Bentinck, Baltazzis'e hemen düşünülen önlemlerin neler olduğunu sordu ve eğer bu önlemler İstanbul'a ilerlemeyi de içeriyorsa, İngiliz Hükûmetinin geçen yıl olduğu gibi bu adıma büyük tepki göstereceğini dile getirdi.⁹³ Buna rağmen Yunan Hükûmeti kararında geri adım atmayacağını gösterircesine 29 Temmuz'da Baltazzis vasıtasıyla "... *savaşı sona erdirebilecek tek çarenin İstanbul'un işgali...*" olduğunu belirten daha uzun bir notayı Müttefik büyükelçilere sunarak Müttefik kuvvetlerin İstanbul'da Yunan ilerleyişine razı olmaları gerektiği umudunu dile getirdi. İngiliz, Fransız ve İtalyan büyükelçiler, hükûmetlerinden talimat almadıkları halde, Dışişleri Bakanı Baltazzis'i herhangi bir ilerleme yapmamaları konusunda uyardı. Bu uyarı üzerine Baltazzis, Trakya'ya sevk edilen birliklere herhangi bir ilerleme emri verilmediğine dair güvence verdi. Ancak haber, Londra'da duyulduğunda Balfour, Bentinck vasıtasıyla vakit kaybetmeden aynı gün öğleden sonra Yunan Hükûmetini böyle bir adım atmamaları gerektiği konusunda iki telgrafla uyardı. Birinci telgrafta böyle bir adım atmanın Yunanistan'ın için "*ciddi sonuçlara sebep olacağı*" ifade edilirken⁹⁴ İkinci telgrafta, sorunu çözmek için kısa süre içinde Beykoz'da veya başka bir yerde bir toplantı yapılabileceği umutları dile getiriliyordu.⁹⁵

⁹¹ TNA. FO. 286/811, Mr. Bentinck'ten Lord Balfour'a, No.: 1. E. 8168/5/44. 17 Ağustos 1922; TNA, FO. 476/36, Annual Report 1922, No.: 122146.

⁹² TNA. FO. 476/36, Annual Report 1922, No.: 122146.

⁹³ Yunan Hükûmeti, Kütahya - Eskişehir Muharebelerinden sonra İngiliz Hükûmetine İstanbul'u işgal etme düşüncesini dile getirmiş, İngiliz Hükûmeti buna tepki göstermişti. TNA. FO. 476/36, Annual Report 1922, No.: 122146.

⁹⁴ TNA. FO. 286/811, Mr. Bentinck'ten Lord Balfour'a, No.: 1. E. 8168/5/44. 17 Ağustos 1922.

⁹⁵ TNA. FO. 476/36, Annual Report 1922, No.: 122146.

Londra Hükûmeti, Mart 1922’de başlatmış olduğu ancak daha sonra çeşitli nedenlerle sürüncemede bıraktığı barışı sağlama girişiminin Yunanistan’da bardağı taşırdığını gördüğünden Yunan Hükûmetini, tarihi belli olmayan hatta tarafların bile davet edilmediği toplanacağı yeri dahi belli olmayan bir konferans haberi ile yeniden umutlandırıyordu. Esasında konferans için Beykoz, Venedik, İzmit gibi yerlerin adı geçse de daha ortada konferansın toplanacağına dair herhangi bir girişim bile yoktu. Bu belirsizliğe rağmen Baltazzis konferans fikrini memnuniyetle karşıladığını ifade ederek Yunan kuvvetlerinin Müttefiklerin rızası olmadan tarafsız bölgeye girmeyeceği ve sınır olaylarını önlemek için gerekli tedbirlerin alındığı konusunda Bentinck’e güvence verdi.⁹⁶

Atina’da bu olaylar yaşanırken İstanbul’da Müttefik Yüksek Komiserler de telaşlı bir şekilde gönderilen talimatlar çerçevesinde durumu anlamaya çalışıyorlardı. General Harington, ilk etapta Trakya’daki Yunan askerî hareketliliğini oradaki Türk çetelere yönelik bir girişim olarak kabul etse de daha sonra gelen istihbarat bilgileri eşliğinde durumun ciddi olduğunu fark etti. Aslında General Harington, 14 Temmuz’da hem Trakya’da hem de Türk kuvvetlerinin bulunduğu Anadolu’da olası bir askerî hareketlenmeye karşı İngiliz Savaş Bakanlığına gönderdiği uzun bir telgrafta şu tespitlere yer veriyordu:

“Trakya’daki durum dikkat gerektiriyor. Trakya’ya dördüncü bir tümenin gönderildiği söyleniyor. Şahsen endişelenmiyorum, çünkü İngilizler buradayken Yunanistan’ın bir darbeyle İstanbul’u almaya çalışacak kadar aptal olduğunu düşünmüyorum. Fransız, İtalyan ve ticari firmaların endişeli olduğuna şüphe yok. Açıkçası böyle bir hareketin İngilizlerin onayını alacağından şüpheleniyorlar. Çanakkale taburu hariç İngiliz tüfek gücünün 2.000’in altında olduğunu ve kuvvetin neredeyse hareketsiz olduğunu anlamalısınız. İki önemli göreve hazırlıklı olmalıyız: (a) son derece şüpheli olan Fransız tugayının desteğiyle İzmit’ten Milliyetçi ilerlemesine karşı Asya’daki Maltepe hattının savunması, (b) Yunanlar tarafından İstanbul’a olası bir ilerlemeye karşı Avrupa’daki Çatalca veya diğer hatların savunması. Sadece her iki görevden biri için hazır olabilirim.

⁹⁶ TNA. FO. 476/36, Annual Report 1922, No.: 122146.

Türklerin aynı anda ayaklanması durumunda İstanbul'da kesinlikle sorun çıkacaktır. Fransızların tüfek gücü 2.000'in biraz üzerinde, İtalyanlarınki ise yaklaşık 500 civarında olduğu anlaşılmaktadır. Yunan ilerlemesine karşı en iyi savunma Atina'ya yönelik tehdittir. Ciddi hale gelirse, bence Trakya'daki Yunan yoğunlaşması, Yunan gemilerinin limandan çıkarılmasıyla karşılanmalıdır. Şu anda limanda 1 savaş gemisi, 6 muhrip ve birkaç küçük tekneleri var ve yakında başka bir savaş gemisi geliyor. Herhangi bir politik talimat almaktan memnuniyet duyarım. Amacım, sınırlı kaynaklarımla Yunan veya milliyetçi herhangi bir silahlı gücün tarafsız hattı geçmesini engellemeye çalışmaktır. Şu anda endişeli değilim ancak toplantı Londra'da gerçekleşmeden önce durum daha sonra yukarıdaki çizgilerde gelişirse diye Kabineye askerî durumu sunmanız gerektiğini düşünüyorum.”⁹⁷ Yunan kuvvetlerinin İstanbul'a veya Türk kuvvetlerinin ise İzmit'e saldırma durumlarına karşı sadece birine karşı koyabilirim diyen Harington, “*pek ihtimal vermiyorum*” dediği birinci ihtimali yani Yunanistan'ın İstanbul'a ilerlemek için girişimlerde bulunduğu haberini aldığı anda tahmin edileceği gibi derhal harekete geçecek ve endişeli durumu Londra'ya rapor edecekti.

İstanbul'da General Harington Müttefik generallerinden gelen bilgiler ışığında Yunanistan'ın İstanbul Yüksek Komiseri Simopouios ile yaptıkları görüşmelerde kendisine böyle bir hareketin ahmaklık olacağını ve ortaya çıkacak neticelerin vahim olacağı uyarısında bulundu.⁹⁸ Müttefiklerin sert uyarılarına ve İstanbul'u işgal girişiminde bulunmayacağı konusunda Atina'daki Müttefik temsilcilere teminat vermesine rağmen, kararında geri adım atmak istemeyen Yunan Hükûmeti, Anadolu ile birlikte Makedonya ve Atina'dan 1900, 1901 doğumluları askere alarak onları Trakya'daki birliklere sevk ediyordu. Gerek Yunan Genelkurmay Başkanı ve gerekse Savaş Bakanı başlangıçta Sevr ötesine geçmeyeceklerine dair garanti sunsalar da hedeflerinde İstanbul'un bulunduğu artık kesin gözü ile bakılıyordu.⁹⁹ Bu hareketlilik içerisinde General Harington,

⁹⁷ TNA. WO. 32/5739, General Harington'dan İngiliz Savaş Bakanlığına No.: 4131, 21 Temmuz 1922.

⁹⁸ TNA. FO. 424/254, No.: 77, 28 Temmuz 1922.

⁹⁹ Bozkurt; s. 344.

29 Temmuz'da Müttefik devletlerin İstanbul'daki askerî temsilcileri ile bir toplantı gerçekleştirdi. Harington toplantıda *“böyle aptalca bir adım atmaması konusunda Yunan Hükûmetinin Müttefikler tarafından bir kez daha uyarılmasını”* önerirken İtalyan ve Fransız Yüksek Komiserleri tam tarafsızlık kapsamında Yunan savaş gemilerinin İstanbul'dan ayrılması için baskı yapmayı ya da herhangi bir saldırı durumunda bahsi geçen gemileri rehin tutmayı teklif ettiler. Bu nedenle İngiliz Askerî Ataşesi Henderson, olabilecek her türlü ihtimale karşı potansiyel rehine haline gelecekleri düşüncesiyle Yunan savaş gemilerinin İstanbul'da kalmasından yanaydı. Neticede toplantıda çıkan kararlar doğrultusunda 30 Temmuz 1922 tarihinde Müttefik Yüksek Komiserleri, kumandan ve amiralleri; Yunanların İstanbul'a yönelik bir harekâtına karşı önleyici tedbirlerin alınması konusunda uzlaşmaya vardılar. Bu kapsamda Yunan gemilerinin bulundukları yerlerden ayrılmalarına izin verilmeyecek, Tekirdağ ve Mudanya'daki Yunan kuvvetlerinin hareketi durdurulacak ve Yunan gemileri Müttefik savaş gemilerinin desteğiyle Trakya sınırı muhafaza altına alınacaktı.¹⁰⁰

Müttefik temsilciler alınan askerî tedbirlere rağmen diplomatik girişimlerle Yunan Hükûmetinin İstanbul'u işgal etme girişiminden vazgeçirilebileceği hususunda hâlâ umutlar taşıdığından hükûmetlerinden Atina'ya baskıyı daha da artırması taraftarıydılar. Nitekim 31 Temmuz'a gelindiğinde, Müttefik Hükûmetler Atina'daki temsilcilerine gönderdikleri talimatlarla Yunan Hükûmetini bir kez daha uyarma ihtiyacı hissettiler. Ayrıca İngiliz Büyükelçi Vekili Bentinck, 2 Ağustos'ta Yunan Hükûmetini bir kez daha uyararak General Harington'dan gelen ve bölgede bir sınır olayının meydana geldiğini belirten bir telgrafi Baltazzis'e gönderdi.¹⁰¹ Telgrafta durumun gerçekten ciddi olduğu belirtilerek Türk ve Yunan kuvvetleri arasında yaşanan çatışmalar neticesinde ölü ve yaralıların olduğu bilgisi geçiliyordu.¹⁰² Londra, sınırdaki çatışmalara rağmen hâlâ Atina'yı durdurabileceğini düşünüyordu. Nitekim bu amaç doğrultusunda

¹⁰⁰ age.; s. 345.

¹⁰¹ TNA. FO. 286/811, Mr. Bentinck'ten Lord Curzon'a, No.: 1. E. 8333/5/44. 22 Ağustos 1922; TNA. FO. 476/36, Annual Report 1922, No.: 122146.

¹⁰² TNA. FO. 424/254, No.: 123, 3 Ağustos 1922.

4 Ağustos'ta Balfour, Bentinck'e, Yunan birliklerinin tarafsız bölgenin sınırından çekilmeleri konusunda bir talimat gönderdi. Talimat, Yunan kuvvetlerinin sınırdan 3 kilometre kadar geri çekilmesini sağladıysa da tehlike hâlâ geçmiş değildi.¹⁰³

Bu arada İzmir'deki İngiliz Yüksek Komiserliği de yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmak istemiyordu. Öyle ki Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis, 30 Temmuz'da yayımladığı bir bildiride; yerli Rum halkın Türk yönetimine geri dönemeyeceğini, Yunanistan'ın İzmir'de istikrarlı bir yönetim temeli atması gerektiğini ve yeni rejimin kurtarıcı Helen ordusunun garantisi altında kalması için “yapısal düzenlemenin” geliştirilmesinin zaruri olduğuna dair ifadeleri içeriyordu.¹⁰⁴ Stergiadis, açıkça bölgede özerk bir yapının tesis edildiğini ilan ediyordu. Aslında Stergiadis'in ilan ettiğini duyurduğu İzmir merkezli “Özerk İyonya Devleti”, yeni bir plan değildi ve Sakarya Meydan Muharebesi'nden hemen sonra dönemin Başbakanı Gounaris tarafından Fransız ve İngilizlere bahsedilen bir plandı.¹⁰⁵ Hatta Lord Curzon, Mart 1922'deki Paris görüşmelerinden Fransızlara İzmir'de olası böyle bir planın uygulanabileceğinden bile bahsetmişti. Şimdi geline aşamada oldukça zor koşullar altında olan Yunan Hükûmeti, İzmir'i elinde tutabilmek için son bir hamlede özerklik planını devreye alma çabası içerisindeydi ve planın uygulayıcısı olarak da Stergiadis başı çekiyordu. Şimdi Stergiadis, bu planı deklere ederken oluşturulacak bu yapı altında Anadolu Rumlarının bir daha Türk yönetimi altına girmeyeceğini beyan ediyordu. Kendisi 8 Temmuz'da Lindley'e kurulacak olan özerk devletin daimî statüde olacağı ve Anadolu kıyılarında Akdeniz'a kadar uzanacağını ifade ederek vakit kaybetmeden harekete geçileceğini duyuruyordu.¹⁰⁶

Dolayısıyla Stergiadis, Yunan Hükûmetinin onurlu bir şekilde çıkarları zedelenmeden Anadolu macerasından kurtulmak için İstanbul'u işgal planı ile Müttefikleri kendileri lehine harekete zorlarken, Mart 1922'den beri söylem hâlinde bulundurduğu özerklik

¹⁰³ TNA. FO. 286/811, Mr. Bentinck'ten Lord Curzon'a, No.: 1. E. 8333/5/44. 22 Ağustos 1922; TNA. FO. 476/36, Annual Report 1922, No.: 122146.

¹⁰⁴ TNA. FO. 476/36, Annual Report 1922, No.: 122146.

¹⁰⁵ Şimşir; s. 294.

¹⁰⁶ age.; s. 306.

fikrini şimdi ilan ederek Atina'nın elini güçlendirmeye çalıştı. 30 Temmuz'da ilan edilen özerk devlet kararını aynı gün İzmir'deki İngiliz Konsolosu Lamp, Londra'ya şu cümlelerle aktarmaktaydı: *“Yunan Yüksek Komiseri, bu sabah yayımladığı ilanla, Batı Anadolu'nun müstakbel teşkilatı konusunda alınan kararı işgal altındaki toprakların bütün halkına duyurması için Yunan Hükümetince kendisine yetki verildiğini ve bu kararı uygulamakla da kendisinin görevlendirildiğini bildirmektedir...”*¹⁰⁷

İzmir'de ilan edilen özerkliğe bağlı olarak 1922 yılı Temmuz ayı itibariyle otonom ile ilgili haberlerde büyük bir artış olmuş ve konu çeşitli yönleriyle basında ele alınmıştır. Birtakım haberlerde yeni devletten “Ege Devleti” ya da “İyonya Devleti” olarak söz edilirken bazılarında ise “Anadolu Devleti” olarak söz edildiği görülmüştür. Anadolu Savunma Örgütünün bu devletin alt yapısını tasarladığı ve Kemalistlerle mücadele edecek orduyu bizzat kendi imkânlarıyla donatacağı, Örgütün Paris'teki temsilcisi Psaltoff'un yabancılar nezdinde Batı Anadolu'nun otonomisine yönelik girişimleri olduğu yazılmıştır. Ayrıca 30 Temmuz'da Yunan basınında yayınlanmış bir haberde, Batı Anadolu'da kurulması düşünülen “Ege Devleti”ne yönelik Atina'da alınan birtakım kararlardan söz etmiştir. Bu habere göre yeni devletin sınırları Sevr Antlaşması'nın belirlediği hat olacak ve aşamalı olarak terhis edilecek Yunan ordusunun yerini Anadolu milisler alacaklardı. 75 bin askerden oluşacak bir Anadolu ordusu tesis edilecek ve bu ordu, Yunan komutanların komutasında olacaktı. Yunanistan bu ordunun silahlandırılması konusunda gerekli desteği sunacak, sahip olduğu donanmadan Ege Devleti'ne hafif gemiler verecek ve devletin nüfusunu teşkil eden tüm unsurlardan asker temin edilecekti. Yeni devlet yeni banknot tedavülüne gidene kadar mali sistem hali hazırdaki gibi devam edecek ve Anadolu'nun diğer bölgeleriyle ticareti geliştirmek için Türkiye'ye gümrük ayrıcalıkları verilecektir. Ege, Edremit, Bergama, Manisa, Ödemiş ve Söke olmak üzere altı vilayetten oluşacak yeni devletin komşularıyla ilişkilerini düzenlemek için İzmir'de konferans düzenlenecek ve yeni devleti himayesine alması için Milletler Cemiyeti'ne çağrıda bulunulacaktı. Bu haberlerle birlikte Yunan basın organlarında Batı Anadolu'da

¹⁰⁷ age.; s. 308, ayrıca konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özşüer; s. 672-695.

kurulacak devlet ile Yunanistan'ın ilişkisinin ne olacağı da sorgulanmıştı. Öyle ki bu devletin devlet başkanlığına bir Yunan prensin atanabileceği, bu prens vasıtasıyla İzmir ve Atina Hükûmetleri arasında bağ kurulabileceği, hatta bu kişinin Prens Nikolaos da olabileceği, başbakanlığı ise Stergiadis'in üstlenebileceği veya herhangi bir hizmet biriminin başında kalabileceği yazılmıştı. Kurulması düşünülen devletin başkanı olarak Kunduryotis ve Zaimis'in isimleri de anılmıştı.¹⁰⁸

Atina'nın Batı Anadolu'da ayrı bir "İyonya Devleti" kurma girişimi şüphesiz Müttefikler nezdinde farklı tepkilere neden oldu. Fransız basını, Yunanların bu kararının arkasında İngiltere'nin teşviki olduğunu ileri sürerken İtalya Yunanistan'a ortak bir nota verilmesi gerektiğini söylüyordu. "İyonya Devleti" kararı bazı İngiliz çevrelerinde de tepkiyle karşılanmıştı. Ancak Başbakan Lloyd George, 4 Ağustos günü Avam Kamarasında yaptığı konuşmada "... *Ne olursa olsun Anadolu'nun bu bölgesindeki azınlıkları etkili bir şekilde korumak gerekmektedir...*" sözleriyle örtülü bir şekilde bu özerk devlet girişimine destek vermişti.¹⁰⁹ Yunan Hükûmetinin kararı Osmanlı Hükûmeti tarafından da protesto edildi. Osmanlı Hükûmetinin notasında özerklik ilanının barış davasına zarar vereceği, hukuken hükümsüz olacağı ve sonuçlarından Yunanistan'ın sorumlu tutulacağı ifade ediliyordu.¹¹⁰

Özerklik konusunda bu gelişmeler yaşanırken, Yunan Hükûmetinin İstanbul'a yönelik bir işgalin olmayacağına dair Müttefiklere verdiği teminatlara rağmen, Müttefik Yüksek Komiserler olası bir işgal girişimine karşı endişeli bir şekilde önlemler alıyor ve gelişmeleri hemen her gün başkentlerine aktarıyorlardı. Durumun hâlâ

¹⁰⁸ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Nilüfer Erdem; "Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIV/29, (Güz/2014), s. 97-140. Ayrıca bk. Cengizhan Halaçlı; "Amerikan Basınının Gözünden İşgal Yıllarında İzmir'de Kurulmuş Özerk Bir Yunan İdaresi: İyonya Devleti", Tarih ve Günce, S 11 (Yaz /2022), s. 133-153.

¹⁰⁹ Lloyd George'un konuşması Yunanistan'da büyük bir coşkuyla karşılanmış, hükûmetin İstanbul'u işgal etme kararının Londra tarafından da desteklendiği şeklinde yorumlanmıştır. Şimşir; s. 311.

¹¹⁰ age.; s. 309.

ne kadar gergin olduğu General Harington'un 5 Ağustos'ta Londra'ya gönderdiği telgrafta açıkca görölmektedir. Harington, Yunan Hükûmetinin Müttefik devletlerinin rızası olmadan İstanbul'u işgal etmeyeceklerine dair açıklamalarına güvendiğini ifade etse de aynı zamanda bu beyannamenin sadece geçici olabileceğini ve Yunan ordusunun kendi içinde hükûmetin kontrolünden çıkarak bir krize girebileceği veya barış görüşmelerinde büyük bir gecikme yaşanması durumunda Yunan Hükûmetinin işgal hareketine girişebileceği tehlikesinin hâlâ masada olduğunu dile getirmekteydi. Harington'a göre Yunan kuvvetlerinin İstanbul'a sadece 36 saatlik yürüyüş mesafesinde bulunduğu bir ortamda tehlike hâlâ devam ediyordu ve şehrin işgal edilmesi durumunda, Osmanlı Padişahının da vaziyeti tehlikeye düşecekti.¹¹¹ Belki de bu sebeple olsa gerek Harington, Yunanların olası bir çılgınlığına karşı Müttefik güçlerle beraber Çatalca hattında yığınaklar oluşturmıştu. Nitekim Genera Harington, 10 Ağustos'ta Savaş Bakanlığına gönderdiği bir telgrafta, alınan önlemlerin etkili olduğu ifade edilerek mevcut tehlikenin son bulduğu ve Yunan komutanların Müttefiklerle çatışmamak için birliklerini yeniden düzenlediklerini haber verdi.¹¹²

Gelişmeler göstermişti ki Yunan ordusunun Trakya üzerinden İstanbul'a ilerleme düşüncesi, bazı Yunan Hükûmet yetkililerinin de ifade ettiği gibi gerçek bir askerî tehditten ziyade, Yunan Hükûmetinin çaresiz durumdan kurtulmak için barışı erkene çekmek amacıyla Müttefikleri harekete geçmeye yönelik bir girişimdi. Bu girişim, Müttefik kanatta barışın sağlanması için Venedik'te yapılacak bir konferansı biraz daha yüksek sesle dillendirilmesine olanak verse de 26 Ağustos'ta Afyon'un güneyinden başlayan Türk ordusunun genel taarruzu hem Yunan Hükûmetinin hem de Müttefiklerin bütün planlarını altüst edecekti.

Sonuç

İngiliz, Türk ve Yunanistan'ın Anadolu Harekâtını konu alan dokümanlara dayanarak kaleme aldığımız bu makale ile İnönü ve

¹¹¹ TNA. WO. 32/5739, General Harington'dan İngiliz Savaş Bakanlığına, 5 Ağustos 1922.

¹¹² TNA. WO. 32/5739, General Harington'dan Savaş Bakanlığına, 10 Ağustos 1922.

Sakarya Meydan Muharebelerinde ağır yenilgi alan Yunan ordusunun içinde bulunduğu durumdan çıkmak için askerî ve diplomasi anlamında sınırları zorlayan çılgın girişimlere kalkışmasının nedenleri ortaya konulmuştur. Konu ve belge olarak birbirinden farklı parçalar bir araya getirildiğinde, diğer bir ifadeyle askerî, siyasî, ekonomik ve diplomatik belgeler bütüncül olarak değerlendirildiğinde Yunan ordusunun çöküş sürecinde, cephede Türk ordusunun etkin muharebe gücü ve aynı zamanda Yunan devlet yönetimindeki stratejik hatalar ve toplumsal dinamiklerdeki çözümler ile ciddi ekonomik sıkıntılar önemli rol oynamıştır.

Yunanistan'da iktidara gelen Venizelos karşıtı hükûmetler bir yandan çöken mali ve sosyoekonomik sistemi kurtarmaya çalışırken diğer taraftan da Anadolu'da tutunmaya çalışmışlar ancak başarısız oldukça Müttefikleri dahi alarma geçiren yeni çılgınlıklara (İstanbul'u işgal planı) kalkışmışlardır. Nitekim Yunan Başkomutanlığı İstanbul'a yönelerek savaşı Trakya taşımak suretiyle, Türkleri barış şartlarını kabule zorlamak, Müttefiklerin daha fazla müdahil olmasını sağlamak ve prestij kazanarak ordunun moralini yükseltmek gibi hedefler peşinde koşarken, İzmir'deki Yüksek Komiserlikle de "İyonya Devleti" adıyla arka kapıdan dolaşarak Batı Anadolu'yu Yunanistan'a kazandırma planını devreye sokmuştur. Yunanistan'ın genel durumu ile orantısız olan bu girişimler onu İzmir'e çıkaran Müttefikleri, özellikle de İngilizleri harekete geçirmiş, Türklere taviz vermeden hem kendilerinin hem Yunanların onurunu kurtarma yollarını aramaya başlamışlardır.

Müttefik devletlerin gündeme getirdiği barış önerileri Yunan stratejisinin hem sınırlarını hem de zayıf noktalarını daha da belirginleştirmişti. İngiltere, Fransa ve İtalya arasındaki çıkar çatışmaları Yunanistan'a manevra alanı tanımazken diplomatik baskılar, Yunan Hükûmetini İstanbul'u işgal girişiminden geri adım attırmış, böylece savaş alanında kaybettiği üstünlüğü diplomasi yoluyla telafi etme çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İstanbul Hükûmetinin pek etkisiz kaldığı bu süreçte TBMM Hükûmeti, kararlı bir politikayla hem siyasi oyunlara teslim olmamış hem de tam zamanında başlattığı Büyük Taarruz Hareketi ile Yunanistan'ın hayallerini ve Müttefiklerin planlarını boşa çıkarmıştır. Şüphesiz bu metin aynı zamanda gerek Sakarya, gerekse Büyük Taarruz'da cereyan eden Türk-Yunan Muharebelerinin savaşın yalnızca cephede orduların çarpışması

şeklinde değil, milletlerin bir bütün olarak karşı karşıya geldiğini ve psikolojik, politik, askerî ve ekonomik bakımdan başarılı yönetilen tarafın zafere ulaştığını da açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

The National Archives (TNA)

TNA. Foreign Office (FO) 286/757, No.: 347.

TNA. FO 286/575, No.: E 12734/143744.

TNA. FO 286/575, No.: E 11473/143/44.

TNA. FO 286/811, No.: 1, C. 9765/13/19.

TNA. FO 286/811, 4 Ağustos 1922.

TNA. FO 286/811, No.: 1, E. 8168/5/44, 17 Ağustos 1922.

TNA. FO 286/811, No.: 1, E. 8333/5/44, 22 Ağustos 1922.

TNA. FO 286/854, No.: 658, 18 Kasım 1922.

TNA. FO 424/254, No.: 77, 28 Temmuz 1922.

TNA. FO 424/254, No.: 123, 3 Ağustos 1922.

TNA. FO 476/36, Annual Report, No.: 122146, 1921-1922.

TNA. War Office (WO) 32/5658, Chief of the Royal Army Files (C.R.A.F) 2489/818, 9 Ağustos 1922.

TNA. WO 32/5739, No.: E 7351/27/44,” 14 Temmuz 1922.

TNA. WO 32/5739, No.: 4131, 21 Temmuz 1922.

TNA. WO 32/5739, 5 Ağustos 1922.

TNA. WO 32/5739, 10 Ağustos 1922.

Basılı Belge ve Kaynaklar

Documents on British Foreign Policy (DBFP), Vol. XVIII, Chapter IV, Conversations in Paris between British, French, and Italian Representatives, 22-26 March 1922.

Resmî Yayın ve Tutanaklar

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre I, C 2, İçtima 2.

Düstur, III. Tertip, C 2.

Telif ve Tetkik Eserler

AKSOY, Yaşar; Hasan Tahsin, Yürekler Selanik ve İşgal İzmir’inden Hatıralar, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2019.

AKŞİN, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919), Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

_____, Sina; İç Savaş ve Sevr’de Ölüm, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele-V Büyük Zafer (1921-1922). Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2022.

Albay Büjak; 1918-1922 Yunan Ordusunun Seferleri, çev. Kur. Yrb. İbrahim Kemal İstanbul, İstanbul Askeri Matbaası, 1939.

ARMAOĞLU, Fahir; 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

ATATÜRK; Nutuk, İstanbul, Alfa Yayınları, 2017.

BAYUR, Hikmet; XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Siyaset Üzerindeki Etkileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1974.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik; Trakya’da Millî Mücadele, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

BOZKURT, Abdurrahman; İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareketi 1918-1922, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2021.

CİHANGİR, Çiğdem Kılıçoğlu; “Mondros Mütarekesi’nden Sevr Antlaşması’na Yunan Kamuoyunun Tutumu: Beklentiler, Yorumlar, Tepkiler.” Türk ve Batı Basınında Sevr Antlaşması, ed. Mehmet Okur, s. 369-371. Akçağ Yayınları, Ankara, 2022.

CLAIR, William St.; That Greece Might Still Be Free The Philhellenese in the War of Independence, Open Book Publishers, Cambridge, 2008.

CRAIG, Gordon A.-Felix Gilbert; *The Diplomats 1919-1939*, NJ. Princeton University Press, Princeton, 1953.

ÇAKMAK, Zafer; “Yunanistan’ın Batı Anadolu’yu İşgali Sırasında Osmanlı Rumlarını Silah Altına Alması”, *Belgi Dergisi*, S 13, Kış (2017/1), s. 352-361.

DALBY, Andrew; *Eleftherios Venizelos 1919-1923 Barış Görüşmeleri ve Sonrası*. çev. Dinçer Demirkent, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2014.

DALEZIOU, Eleftheria; *Britain and the Greek-Turkish War and Settlement of 1919-1923*, (Phd), Department of History, Faculty of Art, University of Glasgow, 2002,

DEMİRHAN, Hasan; “Yunan İsyanı’nda (1821-1832) Londra Yunan Komitesi ve İngiliz Helenseverlerin Faaliyetleri”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 22, (2012), s. 41-64.

EDİZ, İsmail; *Diplomasi ve Savaş: İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu’da Yunan İşgali 1919-1922*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

ERDEM, Nilüfer; *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010.

_____, Nilüfer; *Mizah Penceresinden Yunanistan’da Halk, Savaş ve Siyaset 1919-1923*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2018.

_____, Nilüfer; “Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu’da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler.” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XIV/29 Güz 2014, s. 97-140.

EVANS, Laurence; *Türkiye’nin Paylaşılması (1914- 1924)*, çev. Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972

FOTİ, Benlisoy; *Kahramanlar, Kurbanlar, Direnişçiler*, İstos Yayınları, İstanbul, 2019.

General Trikupis’in Hatıraları; çev. Ahmet Angın, Kitapçılı Ticaret L. Şirketi Yayınları, İstanbul, 1967.

GÜVENBAŞ, Sehernaz; “İstihbarat Raporları Işığında Türk İstiklal Harbinin Yunanistan’a Etkisi”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, Yıl 2020, S 32, s. 121-176.

KALELİOĞLU, Oğuz; “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 41, (Mayıs 2008), s. 105-123.

KÖSTÜKLÜ, Nuri; “Millî Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, Türkler, C 16, ed. H. Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 168-178.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; Mondros’tan Musul’a Türk-İngiliz İlişkileri, İmaj Yayınları, Ankara, 2006.

KURAT, Yuluğ Tekin; Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, Turhan Kitabevi, Ankara, 1976.

OKUR, Mehmet-KÜÇÜKUĞURLU Murat; İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Millî Mücadele 1918-1920, Serender Yayınları, Trabzon, 2006.

_____, Mehmet-YAVUZ, Resul; “İngiliz Belgelerine Göre Türk İstiklal Harbi Sürecinde Yunanistan’da İktisadi-Mali Durum ve Hükümetlerin Savaşı Finansı Etme Çabaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 75 (2024), s. 3-25

ÖZALP, Kazım; Millî Mücadele 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.

ÖZSÜER, Esra; Megali İdea, Kronik Yayınları, İstanbul, 2025.

RENÇBERLER, Özgür; Küçük Asya Felaketi’nin Yunan Siyasetine Etkisi (1919-1922). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Ankara, 2014.

SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, TBMM’den Sakarya Savaşı’na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

SMITH, Michael Lewelleyn; Anadolu Üzerindeki Göz çev. Halim İnal, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978

SONYEL, Salahi R.; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

_____, Salahi R.; Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (Yeni Belgelerle) 1918-1923, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

_____, Salahi R.; İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1923), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

_____, Salahi R.; Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

SOTİRİYU, Dido; Benden Selam Söyle Anadolu'ya çev. Atilla Tokatlı, Can Yayınları, İstanbul, 2009.

ŞİMŞİR, Bilal N.; İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1989

TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya, C III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

TOKER, Hülya; “Büyük Taarruz'da Takip Harekâtı ve Yunan Macerası'nın Sonu”, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 5, Ağustos 2007, S 10, s. 107-139.

Türk İstiklal Harbi VI'ncı Cilt, İstiklal Harbi'nde Ayaklanmalar (1919-1920), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1974.

Türk İstiklal Harbi II'inci Cilt, Batı Cephesi 6'ncı Kısım, 2'nci Kitap, Büyük Taarruz 1-31 Ağustos 1922, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, II'nci Cilt Batı Cephesi 2'nci Kısım, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

TURAN, Mustafa; Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli - 1919-1923), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

UMAR, Bilge; Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 69.

ÜÇÜNCÜ, Uğur; Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz, Altınpost Yayıncılık, Ankara, 2012.

VENIZELOS, Eleftherios; Greece Before the Peace Congress of 1919: A Memorandum Dealing with the Rights of Greece, Oxford University Press American Branch, New York, 1919.

YAVUZ, Resul; “Batı Anadolu’da Haziran 1920’de Meydana Gelen Yunan Askerî İlerlemesinin İngiliz Belgelerine Yansıması”, Karesi’den Balıkesir’e ed. Zeki Çevik Ahmet Koç, Nobel Yayınları, İstanbul, 2021.

_____, Resul - OKUR, Mehmet; “İngiliz Belgelerine Göre Yunan Ordusunun Anadolu Faciası Sonrası Atina’da Meydana Gelen Olaylar.” SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi 34, No.: 2, 2024, s. 127-145.